

С. В. Іванов,
член-кореспондент НАН України,

В. І. Ляшенко,
доктор економічних наук,

Ю. М. Харазішвілі,
доктор економічних наук,

А. В. Кучеров,
кандидат економічних наук,

Т. Ю. Коритько,
кандидат економічних наук,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ КАТАСТРОФИ ДОВКІЛЛЯ НА ДОНБАСІ

«Видатний американський економіст Кеннет Боулдінг у своїй піонерській роботі 1966 р. «Економіка майбутнього космічного корабля Земля» («Economics of the Coming Spaceship Earth») навів дві діаметрально протилежні ситуації: «ковбойська економіка» та «економіка космонавта на космічному кораблі». Господарська діяльність ковбоя в нескінченній прерії базується на прямому потоці ресурсів від джерела до звалища без потреби взагалі щось переробляти. Космонавт на космічному кораблі, навпаки, повинен мати матеріальні цикли й зворотні зв'язки, які повністю підпорядковані його потребам. Для ковбоя масштаб можна знехтувати, для космонавта ж він є всеохопним.

Застарілі уявлення. Історичний розвиток економічної науки привів до домінування в ХХ столітті так званої неокласичної економіки – підходу, що віддає перевагу простоті теоретичної побудови та ігнорує дані про реальний світ, які не узгоджуються з теорією. Прагнучи чистоти й краси її математичного апарату, вона нехтує реалістичністю і часто критикується як ідеологія «ринкового фундаменталізму». Тож домінуюча наукова парадигма дотримується кількох сумнівних засадничих припущень.

1. Економіка розглядається як ізольована система, у якій абстрактна обмінна вартість здійснює кругообіг між фірмами та домашніми господарствами. Нехтується фізична основа економіки – природне довкілля, яке в кращому разі розглядається лише як один із факторів виробництва. Визначальна роль природного довкілля в постачанні ресурсів і наданні послуг для економіки, зокрема поглинанні відходів, значною мірою ігнорується.

2. Не існує жодних меж зростання, навіть фізичних. Розвиток технологій є «вічним двигуном», що дає змогу подолати будь-який дефіцит природних ресурсів. Нескінченне зростання розглядається

не тільки як можливе, а й як найкраще рішення всіх проблем. Вважається логічним екстраполювати на майбутнє попередні тенденції до економічного зростання та збільшення чисельності населення на Землі.

3. Суспільство розглядається як механічна сукупність індивідуалістичних «людських атомів», що прагнуть досягти особистих інтересів і через дію ринкових сил створюють «спільне благо», – це знаменита «невидима рука» Адама Сміта. В економічний розгляд не включаються ні екологічні та фізичні обмеження, ні суб'єктивно-ціннісні стосунки між людьми та різними поколіннями, а також ціннісні стосунки зі світом природи попри всю їхню важливість у реальному людському житті.

Економіка як ізольована система
(неокласична економіка)

Парадигма екологічної економіки. Неокласична економіка доречна вдалині від природних біофізичних обмежень Землі, так само як у фізиці механіка Ньютона доречна вдалині від швидкості світла й мікросвіту атомів.

В економіці, як і у фізиці, класичні теорії працюють погано в граничних умовах, за яких потрібні нові парадигми, такі як квантова механіка й теорія відносності Айнштейна у фізиці та екологічна економіка в економічній теорії. Отже, адекватність сучасному світові припущень неокласичної економіки вже викликає великі сумніви. Тож останніми десятиліттями розвивається альтернативна економічна парадигма під назвою «екологічна економіка». Як синтезуюча наука, вона об'єднує підходи й досягнення різних наукових шкіл та дисциплін і пропонує комплексніший погляд на економічну діяльність у контексті її взаємозв'язків із природним середовищем і людськими спільнотами. «Екологічна економіка» синтезує економічні, екологічні та соціальні аспекти господарської діяльності людини (див. «Сімейне дерево екологічної економіки»).

В основі її наукової парадигми лежать такі засадничі принципи:

1. Економіка є відкритою підсистемою екосистеми Землі та функціонує в межах природних – фізичних і біологічних – обмежувальних факторів, або планетарних обмежень.

2. Зв'язок економіки та ентропії і концепція ентропійного ресурсопотоку. Ентропія є мірою безладу в системі та зростає зі зменшенням упорядкованості. Тож між екосистемою та економічною підсистемою відбувається фізичний обмін у формі потоку від ресурсів (джерел низькоентропійної матерії-енергії) на вході до відходів (звалищ високоентропійної матерії-енергії) на виході.

На відміну від вічного кругообігу абстрактної обмінної вартості, що відповідає механістичним уявленням, ентропійний ресурсопотік є незворотним і якісним за своєю природою. Ентропія в економіці – це міра якісної різниці між корисними ресурсами на вході й непотрібними відходами на виході. Низькоентропійні джерела ресурсопотоку є двох видів: відновлювані (наприклад, пов'язані з перетворенням потоку сонячної енергії) та невідновлювані (пов'язані з використанням корисних копалин). Жодна економіка не може існувати без ентропійного ресурсопотоку, тоді як можна легко уявити собі економіку без будь-якого кругообігу обмінної вартості, наприклад натуральне господарство селян, які самі себе забезпечують і нічим не обмінюються.

3. Концепція «масштабу» економіки в екосистемі. Під «масштабом» економіки мається на увазі її фізичний масштаб, або відносний розмір людської присутності в екосистемі. Оскільки зі зростанням економіки розмір планети залишається незмінним, то з часом масштаб економіки відносно екосистеми неминуче збільшується.

Як зазначає Кеннет Боулдінг, економіка людства на планеті вже наближається до економіки «космічного корабля». Відбувається перехід від

«порожнього» до «наповненого» світу, що породжує питання: наскільки великою економіка може бути, щоб не зруйнувати екосистему, яка її утримує? І яким є екологічно сталий масштаб економіки?

4. Концепція «природного капіталу» як економічної категорії. Природний капітал – це фонд, який продукує потік природних ресурсів і послуг. Під ним слід розуміти поклади нафти, ліс, що регенерує потік деревини, популяцію риби в океані, що регенерує потік виловленої риби, та прісноводний басейн, що забезпечує водопостачання. Природний капітал також надає людям безліч послуг, які забезпечують їхню господарську діяльність, таких як поглинання відходів, самоочищення повітря й водойм, фотосинтез і регенерація кисню, підтримка природної родючості ґрунтів, рекреаційні послуги тощо.

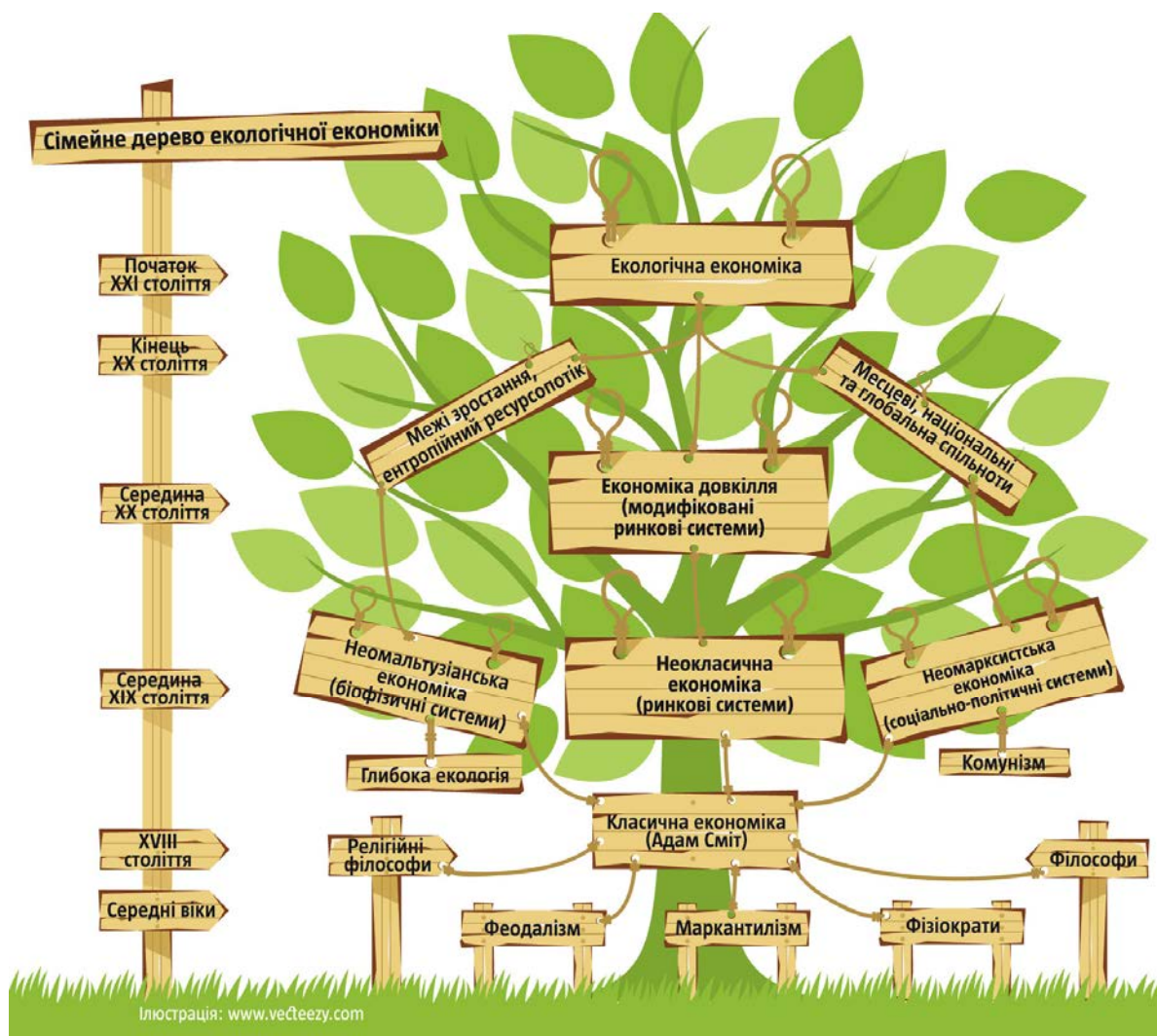
Сучасний світ переходить від ери, у якій обмежувальним фактором був капітал, створений людиною, до ери, у якій обмежувальним фактором стає природний капітал, що залишився. Вилов риби нині обмежується її чисельністю, яка залишилася в океанах, а не кількістю риболовецьких суден. Виробництво деревини обмежується наявними лісами, а не лісопиленьми. Обсяг споживання нафти й вугілля обмежується спроможністю атмосфери поглинати викиди вуглекислого газу при їхньому спалюванні. Нарешті, сільськогосподарське виробництво обмежується деградацією ґрунтів та виснаженням водних басейнів для зрошення, а не дефіцитом хімікатів, тракторів і комбайнів.

Однак економічна логіка залишається незмінною і за нової схеми дефіциту у світі. Нині потрібно інвестувати в поповнення відновлюваного природного капіталу та в зменшення обсягу невідновлюваного ресурсопотоку.

5. Парадигма «кoeволюційного розвитку» людей і природи. Відбувається коeволюція людських систем, таких як цінності, знання, технології і матеріальна культура, та природних систем із їхнім постійним взаємним впливом й адаптацією. Парадигма коeволюції має два важливі наслідки в контексті ідеї сталого розвитку людства.

По-перше, коeволюція не обов'язково означає прогрес, що забезпечить людям, як кінцевій ланці еволюції, довічне виживання. Тривале домінування та успіх людей не є гарантією вічного виживання, про що свідчить приклад вимерлих динозаврів.

По-друге, коeволюційна суть взаємин людей із природою залишає неминучий мінімум непередбачуваності, оскільки як природні системи, так і людська цивілізація є складними динамічними системами. Тож критично важливими є здатність людства до адаптації та провадження далекоглядної політики для збереження різних можливостей у майбутньому перед обличчям невизначеності.

Нова ціль. У межах екологічної економіки є вже три, а не дві, незалежні політекономічні цілі. Це ефективне розміщення, справедливий розподіл та екологічно сталий масштаб, що потребують трьох різних інструментів економічної політики.

1. Ефективне розміщення ресурсів у межах економіки – це мікроекономічна проблема, яку вирішує ринок (знаменита «невидима рука» Адама Сміта).

2. Справедливий розподіл економічного продукту здійснюється завдяки політиці перерозподілу доходів і соціальних програм.

3. Екологічно сталий масштаб забезпечується через його регуляторне визначення національною державою або міжнародною спільнотою.

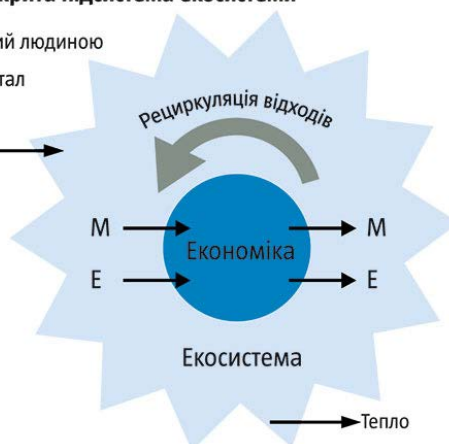
Гарним прикладом реалізації політичних цілей масштабу, розподілу та розміщення і відносин між ними є видача й торгівля дозвільними ліцензіями (квотами) на забруднення. Як це працює? По-перше, слід задати екологічно сталий масштаб, створивши законодавчо

Економіка, як відкрита підсистема екосистеми

- Капітал створений людиною
- Природний капітал

Сонячна енергія →

M = Речовина
E = Енергія

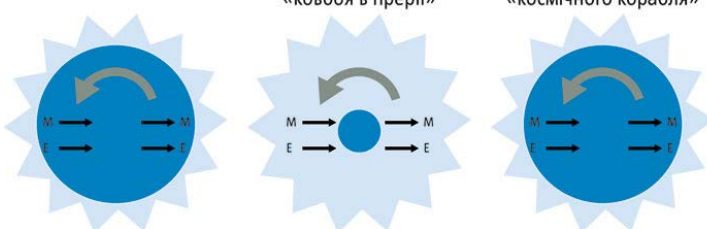

Концепція «масштабу» економіки в екосистемі

Наповнений світ

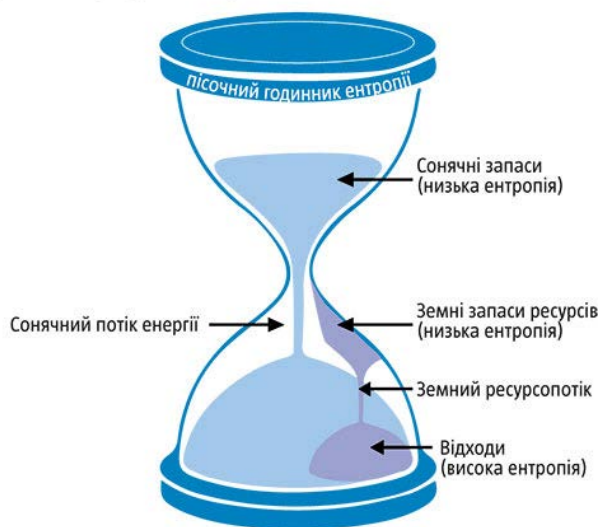
Порожній світ. Економіка «ковбоя в прерії»

Наповнений світ. Економіка «космічного корабля»

обмежений обсяг прав на забруднення (квотування). По-друге, здійснити первинний, суспільно справедливий розподіл квот на забруднення між різними суб'єктами. І, нарешті, забезпечити ефективне розміщення квот на забруднення через ринкову торгівлю ними. Саме так, наприклад, була побудована сучасна система торгівлі квотами на викиди CO₂ в Європейському Союзі.

Зв'язок економіки та ентропії через концепцію ентропійного ресурсопотоку

Інший приклад – це політика еколого-податкової реформи, яка є ключовою у вирішенні проблем створення робочих місць і захисту довкілля. Ця реформа базується на розумінні того, що чинні податкові системи незбалансовані, відповідно енергетичні та природні ресурси надто дешеві (що заохочує до неефективності та відходів), а вартість робочої сили через її надмірне оподаткування надто висока. Таким чином, виникають перешкоди для найму нових працівників або офіційної оплати їхньої праці. Очевидним результатом цього є надмірне використання природних ресурсів і недостатнє створення робочих місць, а також тіньовий найм працівників. Тож ідея реформи в тому, щоби більше оподатковувати «погане» (споживання ресурсів і забруднення) та менше – «добре» (робочі місця і доходи), що може стати основою стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки в умовах глобалізації» [17].

Президент Володимир Зеленський зауважив, що першочерговими завданнями на Донбасі є налагодження водопостачання, відновлення Краматорського аеропорту, погашення боргів перед шахтарями, розбудова лікарень та дорожньої інфраструктури. Про це глава держави написав у *Twitter*. «Наші першочергові завдання на Донбасі – це нормальне водопостачання, якість питної води, відновлення Краматорського аеропорту, погашення боргів шахтарям, лікарні і найболючіше – дороги. #донбасецька-україна» [6]. На відміну від Польщі, Німеччини, а тим більше – США, Україна, враховуючи рівень

зношеності потужностей Донбасу та гостроту внутрішніх соціально-економічних та екологічних проблем регіону, фактично була спроможна забезпечити життя населення лише на найнеобхіднішому рівні. Тим часом розтягнене в часі «повільне вмирання» промислового велетня само по собі перетворилося на катастрофу надзвичайної сили. Якщо великі багатогалузеві міста (зокрема Донецьк і Маріуполь) змогли використати час із користю і останнім часом виявляли явні ознаки вдалого перефільювання, трансформації у великі центри ділової та фінансової активності, то монопрофільні міста й поселення перетворилися на «четвертий світ», своєрідне гетто (за висловом С. Тарути [10]) – і, слід додати, напрочуд густо заселене, як для України. Соціальна чорна діра, на яку вони обернулися, стала найбільш вразливим місцем Донбасу як у соціальному, так і в суспільно-політичному сенсі.

1. Стан Донбасу загалом можна коротко визначити як катастрофу: «Катастрофа – подія, викликана руйнівними силами природи або людською діяльністю чи бездіяльністю, що серйозно загрожує та (або) завдає шкоди людському життю, здоров'ю, майну та (або) навколишньому середовищу». Ця катастрофа має соціальний, економічний, екологічний та науково-технічний виміри.

1.1. Соціальний вимір: 1) фінансове зubo-жіння, відтік населення, відсутність довіри та несприйняття діяльності центральних органів влади; 2) низький рівень розвитку соціальної інфраструктури (лікарні, школи, дитсадки, заклади позашкільного виховання і т.і.); 3) падіння якості життя та вартості «соціального капіталу» працездатного населення регіону; 4) стагнація розвитку дуальної освіти, кваліфікаційного та креативного рівня населення; 5) демографічна криза (падіння народжуваності та зростання смертності) особливо на територіях прилеглих до зони проведення ООС; 6) несприйняття державної політики в сфері мови, освіти, історичної пам'яті; 7) відсутність інституцій зрілого громадянського суспільства.

Дрейф Донбасу в напрямі тотальної пролетаризації населення трудового віку є одним із найвагоміших наслідків пострадянської деіндустріалізації, хоч як це парадоксально. В роки економічної депресії в розряд робітництва перейшла велика частка колишньої технічної та гуманітарної інтелігенції – власне, доколишня реальність і мізерність місцевих бюджетів не залишали їм вибору. Згідно з даними сучасних дослідників, на початок ХХІ ст. близько десятої частини населення Донбасу було задіяно в сфері управління та менеджменту, майже третину становили висококваліфіковані робітники нефізичної праці, 11,5% працювали в сфері обслуговування та торгівлі, майже 40% були зайняті кваліфікованою фізичною працею, понад 13% були представниками найпростіших професій. Загалом частка робітничих професій у структурі зайнятості місцевого населення перевищувала 50%, що суттєво поступалося показникам розвинених країн, вказуючи на низький рівень інтенсифікації виробництва та

його технічне відставання [8]. На рис. 1 наведено графік оцінки рівня життя населення Донецької області.

Ситуація, яка склалася, зрозуміло, внесла вагомий корективи у стратегію виживання, що їх практикувало місцеве населення. Після невдалої реструктуризації вугільної промисловості й закриття низки «неперспективних» шахт величезна частка виробничого життя регіону перемістилася в тіньовий сектор. Не надпотужні шахти-мільйонниці, а невеликі замасковані копанки, що підходили під вікна та стіни житлових будинків, стали зумовлювати життя мешканців донбасівської провінції – прихованої від допитливих очей столичних гостей. Механізм життєдіяльності цього виробничого організму загалом

точно, хоча й доволі емоційно, змалював у своїй книжці «Чорна лихоманка: нелегальний видобуток вугілля на Донбасі» Денис Казанський: «Вагони з нелегальним вугіллям тягли з забутих станцій у різні куточки країни і навіть за кордон, але бюджети шахтарських міст і селищ не отримували нічого з цього потоку. За традицією податків ніхто нікому не платив, і тому, незважаючи на зростання доходів населення і деяке поживлення торгівлі та сфери послуг, інфраструктура депресивних територій далі деградувала і вмирала. Міста, які в буквальному сенсі слова стояли на золоті, ще більше занепадали, ставали непридатними для життя, поки тисячі відбійних молотків і кирок щодня стукали в їхніх надрах, видаючи на-гора цінну копалину.

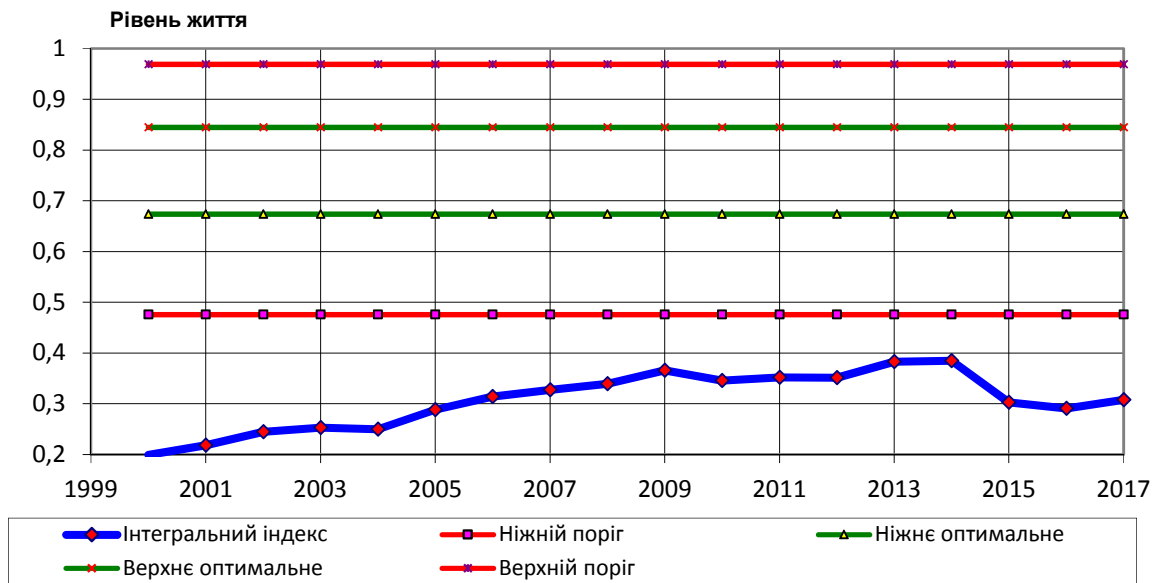

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника рівня життя населення Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

Донбас почав нагадувати колоніальну країну, що віддає свої природні багатства за безцінь та живе в безправ'ї і злиднях. Парадокс полягав у тому, що метрополією у цьому випадку була не конкретна держава, а група (чи, правильніше сказати, – угруповання) осіб, яка патрунувала масштабну тіньову галузь економіки та використовувала її в своїх інтересах. Розкрадання донецьких надр стало таким буденним процесом, що в самих шахтарських містах, які найбільш від нього потерпали, ніхто його не вважав злочином. Тисячі шахтарів, що добували вугілля в лісопосадках та на пустирях, не розуміли, що фактично повторюють долю індіанців, які обмінювали природні багатства своїх земель на непотрібні скляні /намиста» [9, с. 214-215].

Це не могло на відобразитися на демографічній складовій соціального розвитку регіону (рис. 2).

Наслідки масового відродження копанок і перетворення їх на основний виробничий сектор провінції були чи не другим (після невдалої спроби реструктуризації) за мірою негативного впливу факто-

ром, що знівечив соціальне життя Донецького регіону. Власне, йшлося про тотальну криміналізацію та цивілізаційний «відкат» на багато десятиріч назад. Запустилися механізми катастрофічного культурного розтління суспільства, що вели до архаїзації масової свідомості. Вони відкидали регіональну спільноту в стан соціальної й культурної архаїки та з невідворотністю створювали відчуття, що немає політичного та соціального вибору. «Мізансцена картини художника-передвижника Миколи Касаткіна (1859-1930) «Збирання вугілля бідними на відпрацьованій шахті» (1894 р.) з усією катастрофічно-кричущою упізнаваністю стала звичною «окрасою» донбасівського пейзажу. По суті, в новому історичному контексті реконструювалася неприваблива реальність низки робітничих поселень Донбасу. Різниця полягала в тому, що учасники мізансцени були одягнені не в домоткані світки та лапті, а в китайський «ширпотреб». Оборотною стороною цього процесу стало посилення, а згодом і домінування ірраціонального в масовій свідомості» [7, с. 177].

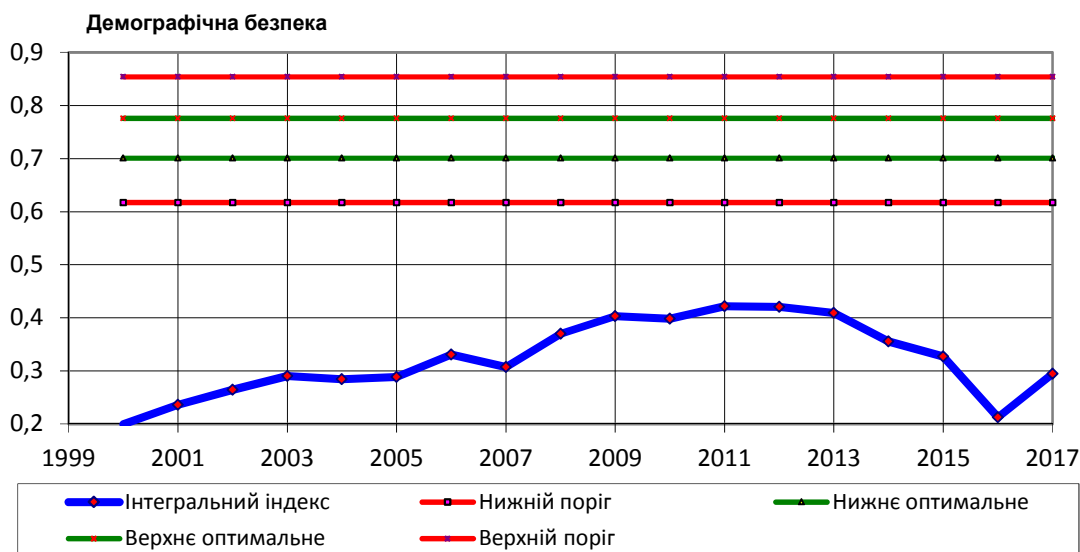

Рис. 2. Динаміка інтегрального показника демографічного стану населення Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

У новітніх працях іноземних авторів часто мовиться про настання постіндустріальної ери в житті Донбасу. Влучніше було б говорити про катастрофічну деіндустріалізацію регіону – спонтанну, непередбачену й болісну, як і колишня радянська індустріалізація. Варто згадати, що Д. Юз, закладаючи в голому степу свою промислову імперію, відводив на її існування трохи більше ніж півсторіччя, Історія відвела на юність і зрілість Донбасу майже сто років. З середини 1970-х років зірка «Всесоюзної

кочегарки» почала поступово згасати. Нині ж даються взнаки всі економічні прорахунки, усвідомлена жорстокість і нехтування інтересами людей, політичний авторитаризм та екологічний вандалізм, що були притаманні процесу господарського освоєння Донбасу (власне, саме промислового осерддю Донеччини і Луганщини) завжди, але найбільш рельєфно виявилися саме впродовж його радянської та сучасної пострадянської історії.

Загальна картина стану соціальної складової розвитку Донецької області наведена на рис. 3.

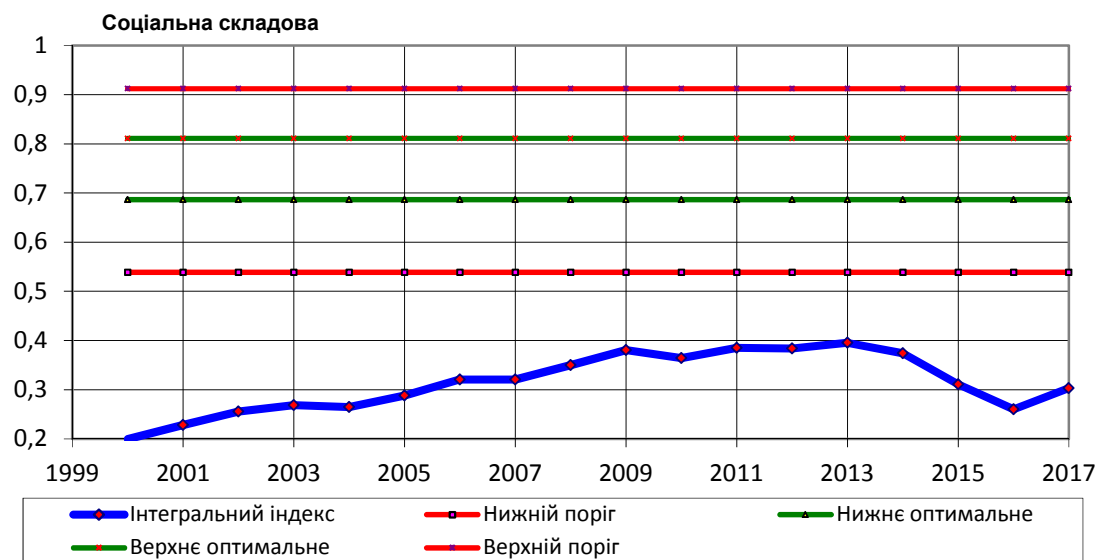

Рис. 3. Динаміка інтегрального показника соціальної складової Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

Сучасні і регіон, і Україна «пожинають плоди», тобто катастрофічні наслідки штурмівщини сталінської модернізації та повоєнного відновлення, хаотичних хрущовських експериментів, брежнєвської переорієнтації на Кузбас і Самотлор, систем-

ного нехтування інтересами народу і витворювання тимчасових симулякрів замість повноцінних міських середовищ, колоніального за своєю суттю принципу розміщення виробничих потужностей.

За системне використання народу як розмінної монети суспільно-політичних і соціальних експериментів розплачується народ, який, слід зауважити, не розуміє ані причин свого нинішнього становища, ані його справжніх винуватців. У сучасному Донбасі, «своєрідній Африці в центрі Європи», в усій своїй відразливості виявляється надзвичайно рідкісне соціально-економічне явище, не притаманне сучасному цивілізованому світу: економічна і соціальна архаїзація, що повертає колесо історії в зворотному напрямі. Постапокаліптичний, катастрофічний (пейзаж низки монопрофільних міст із промисловими та соціальними об'єктами, що зникають, бо їх розбирають мешканці на металобрухт, вторсировину та будматеріали, є не чим іншим, як унаочненням переходу до привласнюючого типу господарювання у його новітній версії. Від мешканців джунглів – африканських тубільців, полінезійців та індіанців місцевих мешканців відрізняє не лише штучність «плодів природи», які вони не виробляють, а збирають, а й поки що суттєво вищий рівень соціальної організації. Останній, однак, так само не вселяє надії – впродовж років його характеризують словами «соціальна криза» та «соціальна катастрофа». Наступним етапом, за відсутності відповідних змін у соціальній політиці, буде соціальна деградація. Досвід закордонних аналогів Донбасу не віщує в змальованій ситуації нічого доброго. Різниця полягає лише у тому, що мешканці Руру, Сілезії, Піттсбурга – попри всі негаразди, що випали на їхню долю у контексті переходу до постіндустріального суспільства, – мали за своїми плечима значно міцнішу державну конструкцію із непорівнянно дієвішими важелями її регулювання.

«Мешканці Донецчини підозрюють, що залишились без води через вибори. Червень в степовій зоні України видався вкрай спекотним: вдень температура сягає 33-35 градусів, опадів немає вже понад три тижні, по всій території області переважає висока (4 класу) пожежна небезпека. І в цей період, починаючи з 27 травня, компанія «Вода Донбасу» почала планові обмеження постачання води населенню: оператор системи розподілу (ВСР) «ДТЕК ПЕМ-Енерговугілля» на вимогу постачальника «останньої надії» (ППН) – держпідприємства «Укрінтеренерго» частково відключив об'єкти КП «Вода Донбасу» від електропостачання. Без води залишились 16 населених пунктів Костянтинівського району, Торецької міськради та частина міста Бахмут.

Офіційний борг компанії перед «Укрінтеренерго» становить понад 277 млн гривень, борг перед ПАТ «ДТЕК ПЕМ-Енерговугілля» – понад 1 млрд гривень. Велика частка цього боргу складають кошти, що не надійшли в повному обсязі з окупованих територій, частина – борги населення вільної території, але не виключно тих міст та районів, що були відключені. Ситуація, при якій сотні тисяч мешканців області залишаються без води, потребувала негайного втручання на різних рівнях: про те, що відбудеться масове відключення споживачів че-

рез неможливість КП «Вода Донбасу», як боржника, укласти договір ані з ДП Укрінтеренерго, ані з іншими постачальниками, було зрозуміло ще в березні. Проблема ж пошуку альтернативного постачання води в деякі населені пункти, що залежать від фільтрувальних станцій та водогонів на окупованій території, стояла гостро ще з 2014 р. Але реальних шляхів для подолання кризи зроблено не було: в ситуації, яку за великим рахунком, треба було б оголошувати надзвичайним станом та гуманітарною катастрофою обласного масштабу, чиновники різного рівня продовжували перекидати відповідальність один на одного, наказувати «подолати» та «забезпечити», не пояснюючи, хто, за які кошти та яким чином повинний це робити.

До багатостраждальних населених пунктів, яких відключили планово, додалися жертви масштабних аварій на водогонях. Гідроудари через постійні відключення та включення дались взнаки майже одночасно в різних місцях: серйозні пошкодження обмежували водопостачання населених пунктів не на години, а на дні та тижні. Спочатку сталася аварія на Другому Донецькому водопроводі – розрив шва трубопроводу, без води залишились й ті частини Костянтинівського району, що ще були не відключені. Зневоднилось й саме місто. Не встигли полагодити водогін та запустити воду на Костянтинівку, сталась наступна аварія на тому ж Другому Донецькому водогоні. У Слов'янську, Краматорську та Дружківці зменшені обсяги подачі води. Декілька великих міст Донеччини вишукались в черги біля пожежних машин та водовозок під пекучим сонцем. Понад три тижні жителі приватного сектору та багатоповерхівок змушені використовувати виключно технічну воду, що підвозять за графіком, та купувати її в магазинах для приготування їжі. В сільських районах це вже призвело до втрати майбутнього врожаю, що для більшості родин, які живуть за рахунок власного господарства, критично. Не можуть повноцінно працювати дитячі садочки та лікарні: деякі медичні послуги населенню просто не надають, бо це неможливо без наявності чистої проточної води.

Напруга в суспільстві зростає з кожним днем і вже вийшла навіть за рамки підписання петиції на сайті президента. Мешканці населених пунктів Костянтинівського району почали виходити на вулиці з вимогами повернути нормальне водопостачання, бо деякі з них навіть не охоплені підвезенням. Жителі селища Червоне прийшли до керівництва місцевого водоканалу, а селища Сантуринівка – на деякий час перекрили дорогу з Костянтинівки до Бахмута. В Новгородському (населений пункт Торецької міськради – *Ред.*) зібрався багатолюдний мітинг, бо в цьому населеному пункті забезпечення водою – найгостріше питання. Прифронтове Новгородське знаходиться на четвертому, останньому підйомі водогону, тому води не вистачає майже постійно, навіть якщо насоси не вимкнені, як це відбувається зараз. Ситуацію загострює те, що вже декілька років через мораторій на оплату землі в прифронтових населе-

них пунктах в місцевий бюджет не надходять кошти від єдиного великого платника – Фенольного заводу, що консолідований із промисловою групою «Метінвест-Холдинг». Підтримка державою великих промислових магнатів без компенсації в місцеві бюджети призводить, в тому числі, до того, що в Новгородському влада вже не має чим сплачувати за пальне та воду, яку треба підвозити громадянам під час цієї кризи. На мітингу в Новгородському прийняли звернення до президента та Кабміну, оприлюднило своє відкритий лист й ГО «Твоє нове місто», в якому, зокрема, зазначається, що вони вважають «ситуацію кричущим фактом, злочинної бездіяльності державних органів усіх рівнів, що вимагають негайного вирішення. Кожен день ігнорування проблеми, безумовно, веде до гуманітарної катастрофи, наслідком якої буде різке погіршення санітарно-епідеміологічної ситуації в регіоні (температура повітря вище +30), загострення і без того підвищеної соціальної напруженості та політичної нестабільності прифронтових міст і селищ».

Сама компанія «Вода Донбасу» на подібні спалахи людського обурення не направляє представників, обмежуючись офіційним інформуванням на власному сайті. Міські влади наголошують, що вода, фактично, не їхня компетенція, а обласна каже, що грошей на розв'язання кризи немає. «Компанія «Вода Донбасу» та Департамент ЖКГ ДонОДА разом шукають альтернативні шляхи водозабезпечення населених пунктів. Розробили відповідний проект, – написав на своїй сторінці голова ВЦА Олександр Куць – «Вода Донбасу» реалізує його самостійно, але на матеріали та обладнання потрібно близько 2 млн гривень. Таких грошей у компанії немає. На це не передбачені кошти і в обласному бюджеті. Компанія звернулася по допомогу до району, щоб той придбав матеріали для виконання робіт, а самі роботи компанія виконає безкоштовно, але там відповіли, що «грошей немає». Сподіваюся, що депутати все ж таки подбають про жителів свого району й фінансово допоможуть «Воді Донбасу» запустити альтернативну систему водопостачання нині зневоднених населених пунктів».

Звичайно, такі великі гроші в бюджетах прифронтових міст та районів знайти водночас непросто. Але на призов «подбати» відгукнулись не зовсім ті депутати, на яких сподівався керманіч області. І допомогли не матеріально, а порадами. Гнівні пости в соцмережах та офіційні запити до Києва почали з'являтися від різноманітних кандидатів та депутатів, що планують стати ними ще раз. Рятівники обурюються разом з народом, призначають винуватців, вимагають швидких рішень, а інколи просто відверто піаряться на гострій проблемі. Тому багато хто з місцевих, взагалі, вважає ситуацію, що склалась, «політичною», розглядаючи різні, інколи радикальні і фантастичні, версії, кому це вигідно. Одні вважають, що це спеціальний геноцид мешканців східних районів, інші – удар по репутації української влади на вільних територіях, бо всі знають, що на окупованих воду не відключили. Хтось каже

про помсту Ахметова та його перший крок до рейдерського захоплення водоканалу, а інші впевнені, що таким чином представники проросійських сил підсилюють градус невдоволеності громадян українською владою, щоб на виборах у парламент отримати максимальну підтримку населення. Наприклад, мешканці Костянтинівки та району, які не є найбільшими боржниками за спожиту воду, підозрюють, що свою «кару» вони отримали виключно для того, щоб не сумнівалися в тому, кого треба обирати. Про що вони відверто пишуть в соцмережах: «ДТЕК – підприємство Ахметова, а до Верховної Ради йде його друг Борис Колесніков».

Проблему штучно створили для того, щоб Колесніков її героїчно «вирішив» і став рятівником людей, все це заради того, щоб він отримав депутатське крісло!» Звичайно, відчай та категоричність людей, якість життя яких через відсутність водопостачання суттєво знизилась, можна зрозуміти. Але подібні трактування підтримують й на офіційному рівні. Наприклад, інформацію про рішення Кабміну подають виключно як досягнення нардепа Бориса Колеснікова, саме важливі слова якого, на думку газети «Знамя індустрії», почув Володимир Гройсман: в уряді заворушилися і почали обговорення питання про створення спеціального статусу «захисеного споживача» для компанії «Вода Донбасу», щоб повністю виключити випадки перебоїв з водопостачанням регіону в тридцятиградусну спеку. А люди продовжують збиратися на стихійні мітинги, писати відкриті звернення, грюкати пустими відрами під вікнами місцевої влади. І в чергах за водою можна почути однаково часто сподівання на те, що колись ці вибори пройдуть, і те, що колись нарешті піде дощ» [3].

«Уже понад два тижні на Донеччині відключені від водопостачання майже 20 населених пунктів. Про можливі наслідки запровадження нового Закону України «Про ринок електричної енергії», який був ухвалений Верховною Радою 13 квітня 2017 р., на Донеччині почали говорити ближче до 1 квітня 2019 р. Метою нового ринку електричної енергії є запровадження конкурентних механізмів функціонування ринку електричної енергії, вільний вибір контрагентів та забезпечення права споживача вільно обирати постачальника електричної енергії. Але при цьому є великі ризики для тих, хто має системні галузеві проблеми та борги за спожиту енергію.

Саме до 1 квітня 2019 р. всі комерційні споживачі повинні були обрати свого постачальника, але логічно, що ті не бажають підписувати договори з підприємствами, які вже мають хронічну заборгованість. Найуразливішою ланкою на Донеччині прогнотовано виявилися вугледобувні компанії та постачальники води. І не менш прогнозовано КП «Вода Донбасу» не змогло підписати новий договір у термін 90 днів, як передбачалося попередньою домовленістю: з поточними боргами, навіть за умови реструктуризації, це здається малоймовірним. Керівництво Донецької ВЦА заявило про чергову домов-

леність про те, що важливі об'єкти інфраструктури області не відключать.

Про велику загрозу таких кроків на своїй сторінці у Facebook написав Олександр Куць ще наприкінці березня: «Безальтернативне відключення від електропостачання державних шахт чи компанії «Вода Донбасу» (за аналогією з іншими споживачами енергії) ставить під загрозу життєдіяльність усієї області – як окупованої, так і контрольованої українським урядом території, становить потенційну екологічну та соціальну загрозу й іншим регіонам країни». У ВЦА сповістили, що підготували спільне звернення до Кабміну, профільних міністерств про необхідність унормування цієї ситуації на рівні уряду, а в подальшому й Верховної Ради (у частині внесення змін до законодавства для того, щоб унеможливити повторення таких ситуацій у майбутньому). У відповідь отримали рішення від представників уряду, як у п'ятиденний термін, до 9 квітня, вирішити проблеми «Води Донбасу». Зокрема, голові Донецької обласної військово-цивільної адміністрації Олександрові Куцю, який очікував змін у законодавстві, доручено вжити заходів для реструктуризації та погашення заборгованості за електроенергію. При цьому місцева влада може залучати кредитні кошти.

Попри це, вже 11 квітня на офіційному сайті компанії з'явилися повідомлення про перші відключення. Компанія констатує, що здійснено відключення насосних станцій першого й другого підйому Павлопільської ділянки, у результаті чого припинено водопостачання комбінату «Азовсталь», комбінату ім. Ілліча та низки підприємств. А вже 12 квітня там само з'явилась інформація, що пояснює масові відключення водопостачання в регіоні: «ДТЕК ПЕМ-Енерговугілля» почало відключення від енергозабезпечення об'єктів компанії через заборгованість за спожиту електроенергію. КП «Вода Донбасу» перейшло на споживання електроенергії від «постачальника останньої надії» (ПОН) на умови акцептованої поставки. Послуги ПОН коштують на 25-30% дорожче, ніж в інших постачальників. За результатами роботи за два місяці 2019-го збільшення тарифів на електроенергію на 30% призвело до зростання собівартості 1 м³ питної води на 22%».

У компанії наголошують, що відсутність механізму відшкодування витрат на електроенергію з перекидання води в маловодні регіони, збиткові тарифи на території, не підконтрольній українській владі, низький рівень оплати самостійними водоканалами за спожиту воду стали причиною несвоєчасних платежів за електроенергію в повному обсязі та утворення заборгованості. Так, за I квартал 2019 р. вони сплатили енергопостачальникам 50 млн грн, що становить тільки 15,5% загального споживання. Питання застосування економічно обґрунтованих тарифів на тимчасово не підконтрольних органах державної влади територіях досі лишається невирішеним.

А через кілька днів ДСНС України в Донецькій області вже відвітувала про регулярне підвезення

води в 13 населених пунктів Костянтинівського району (з них в один частково), три населених пункти, підпорядкованих ВЦА міста Торецька (з них у два частково), а також у Волноваху,

Волноваський район та Вугледар. Тільки за один день представники Головного управління здійснили підвезення 37,7 м³ питної води та 12,25 м³ технічної. «Реформа енергоринку, як і будь-яка реформа, болісна, вона викрила системні проблеми, які зараз можуть бути вирішені тільки на рівні Кабміну та Верховної Ради, – вважає Сергій Винник, заступник керівника ВЦА міста Торецька, що постійно страждає від браку води через обстріли, а тепер ще й від реформування. – Зі свого боку, ми робимо все можливе для організації підвезення води, шукаємо можливості для її подачі (по кілька годин на добу) в будинки».

Уряд доручає негайно пристосувати поділену навпіл лінією фронту систему водопостачання до звичайних умов, обласна ВЦА соромить міських керманічів, які знаходять гроші на менш важливі проекти, але нехтують питанням водопостачання, погрожує перевірити якість керування комунальними підприємствами, покарати за недбалість та корупцію. А в населених пунктах з найбільшою заборгованістю (Маріуполь, Покровськ, Краматорськ, Бахмут, Костянтинівка) міська влада чуває потилицю й розробляє схеми реструктуризації, шукаючи гроші та натякаючи на тарифи, що не покривають витрат. КП «Вода Донбасу» запевняє в бажанні надавати якісні послуги та намагається не втратити своїх активів на окупованих територіях. І навряд чи таке перекидання відповідальності з одних на інших сприяє чіткому розумінню проблеми та задоволення населення, яке вже кілька тижнів живе або без води, або в очікуванні відключення чергових об'єктів. Тому кожен шукає винних там, де йому зручно, про що можна почути в чергах, які шикуються біля водовозів. А води в кранах досі немає» [4].

1.2. Економічний вимір: 1) падіння ВРП регіону (21 місце – Донецька, 25 – Луганська області на душу населення); 2) швидке зниження конкурентоспроможності економіки регіону; 3) занепад промислового потенціалу Східних регіонів України; 4) стагнація і відсутність регіональної кооперації великого, середнього і малого бізнесу; 5) відсутність стратегічно визначених пріоритетів підтримки потенційних інвесторів стосовно податкового, кредитного і митного навантаження; 6) в цілому відсутність притаманного всім регіонам України розуміння необхідності відходу від ресурсозалежних виробництв до інноваційних проектів в усіх перспективних галузях.

Гібридна війна на сході України боляче вдарила по українській економіці, поставивши крапку у палких дискусіях навколо тези «Донбас годує Україну». Україна без Донбасу втратила п'яту частину ВВП. Виступаючи 11 грудня 2014 р. в парламенті, прем'єр-міністр А. Яценюк зазначив: «20% української економіки сконцентровано в Луганській та Донецькій областях. Ми втратили саме через російську

військову агресію 20% доходів, 20% валютної вивезли російські «гумконвої» ще в 2014 – на початку 2015 р.; за інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, економічна активність на тимчасово неконтрольованих Україною територіях зменшилась у 5 разів, без роботи лишилися сотні тисяч людей; населення виживає за рахунок пенсій та гуманітарки; «республіки» тримаються завдяки фінансовій підтримці Росії; місцеві підприємства давно перейшли в руки нових власників, однак налагодити їхню діяльність ці «герої Новоросії» неспроможні.

Значною мірою пошкоджено цілісність економічного комплексу України, розірвано внутрішні ринки сировини та збуту, створено штучний надлишок незадіяної робочої сили. Війна – витратний вид діяльності. Вона щодня відволікає колосальні ресурси, які могли б бути задіяні для модернізації української економіки та розв’язання низки соціальних проблем.

Донбас без України стрімко перетворюється на деіндустріалізовану «чорну діру»: місцева продукція не має збуту; підприємства масово вирізають на металобрухт; більшість придатного устаткування

вивезли російські «гумконвої» ще в 2014 – на початку 2015 р.; за інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, економічна активність на тимчасово неконтрольованих Україною територіях зменшилась у 5 разів, без роботи лишилися сотні тисяч людей; населення виживає за рахунок пенсій та гуманітарки; «республіки» тримаються завдяки фінансовій підтримці Росії; місцеві підприємства давно перейшли в руки нових власників, однак налагодити їхню діяльність ці «герої Новоросії» неспроможні.

Загальна картина стану соціальної складової розвитку Донецької області наведена на рис. 4.

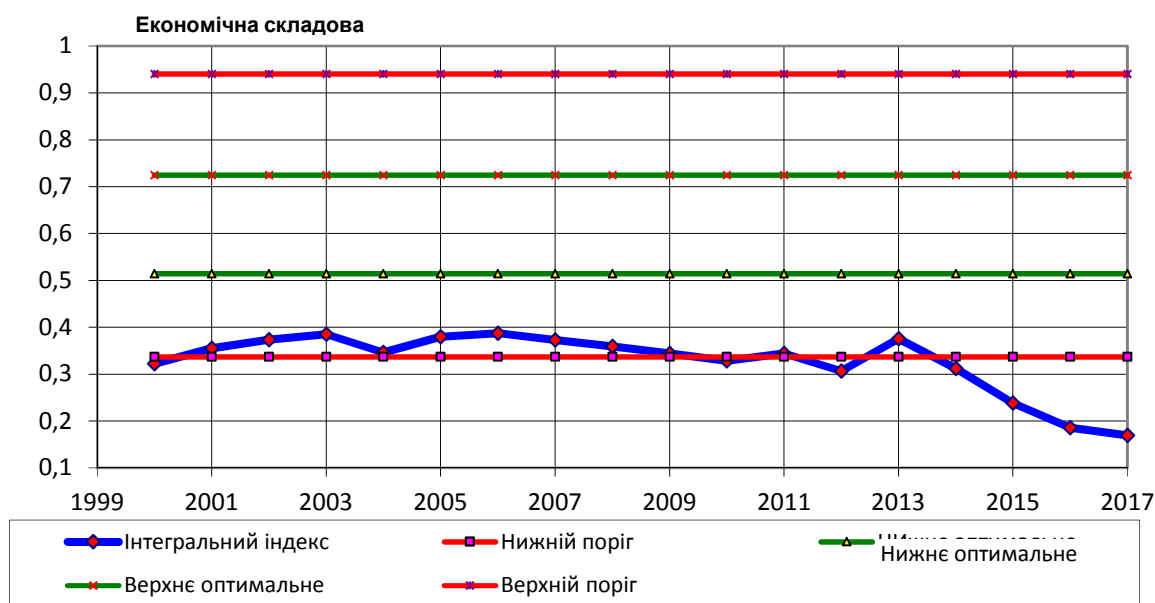

Рис. 4. Динаміка інтегрального показника економічної складової Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

Втрати робочих місць склали від 50% для великих підприємств до 80- 90% – для малих та середніх підприємств регіону. Внаслідок цього від 1,1 до 1,8 млн працездатних осіб у Донецькій і Луганській областях частково або повністю залишилися без роботи та засобів до існування. В лютому 2015 р. чисельність штатних працівників підприємств (без урахування мікропідприємств) зменшилась на 952,2 тис. осіб [12].

За даними, оприлюдненими газетою «Бізнес», станом на середину березня 2015 р. повністю або частково зруйновані 81 об’єкт транспортної інфраструктури, 51 промисловий об’єкт, 10 об’єктів енергетики, 165 об’єктів комерційної нерухомості, пошкоджені мости та шляхопроводи загальною довжиною 3 км, 1 тис. км автошляхів. «Укрзалізниця» оцінювала втрати залізничної інфраструктури в 2014 р. в 1 млрд грн [13]. Левову частину економічного потенціалу колишнього Донбасу втрачено безповоротно (рис. 5).

«Те, чого найбільше боялися прибічники «ЛНР-ДНР», виконали ватажки терористів, а не кийська

«хунта». Навесні 2014 року, коли шахтарські міста Донбасу були охоплені проросійськими мітингами й заворушеннями, лідери антиукраїнського путчу часто лякали людей тим, що нова українська влада під тиском ЄС ліквідуватиме шахти в регіоні. Страшилка про знищення вугільної галузі була одним із мобілізуючих чинників, за допомогою якого лідери сепаратистів забезпечували собі наплив масовки.

«Європі не потрібні наші шахти», «Америка мріє знищити потужний промисловий потенціал Донбасу», «западенці бажають нам зла й закриватимуть наші шахти, як у 1990-ті» – такі меседжі регулярно можна було чути навесні 2014-го під час мітингів у Луганську, Донецьку, Горлівці, Алчевську та інших містах Донецької й Луганської областей.

Відтоді минуло п’ять років, і велику частину Донбасу Україна вже не контролює. Мешканцям шахтарських міст тепер не загрожують безвізовий режим із ЄС та «гомодиктатура» (ще одна популярна страшилка тих часів). Від території, підконтрольної українському уряду, їх тепер відокремлюють лі-

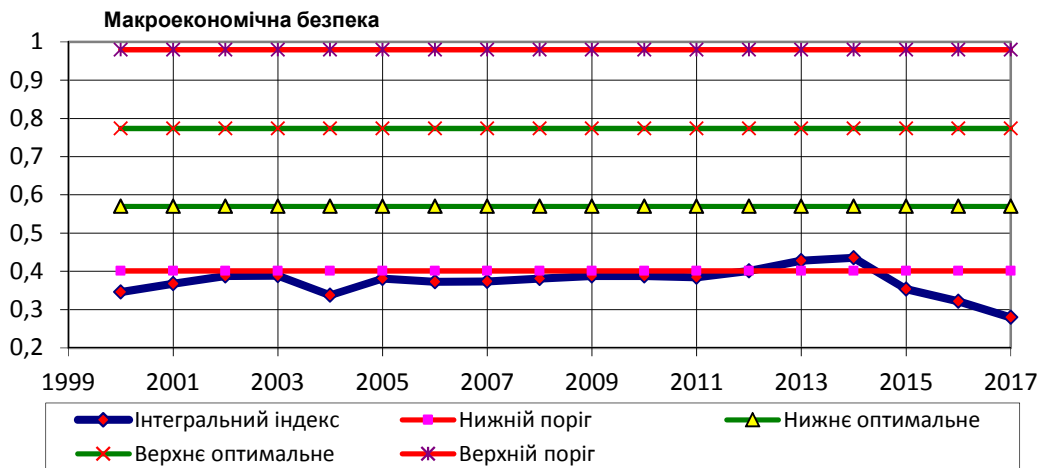

Рис. 5. Динаміка інтегрального показника макроекономічної динаміки Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

нії окопів та мінні поля. Тисячі людей за ці роки загинули за те, щоб не допустити «бандерівців» до донбаських шахт. Щоправда, усі ці жертви не врятували вугільну галузь Донбасу від руйнації та занепаду. Жахи, які нібито мали вчиняти європейці з американцями, у результаті вчинили свої ж «визволителі» та «захисники». А також їхні куратори з Москви.

У так званих ЗМІ «ЛДНР» об'єктивної інформації про стан вугільної галузі практично немає. Реальні статистичні дані не публікуються. Про труднощі згадується максимально розмито й побіжно. Зате публікації про «зростання видобутку», «дострокове виконання плану» та «відродження вугільної галузі» друкуються у величезних кількостях. Та все ж таки якщо поставити собі за мету, то по крихтах у різних джерелах можна знайти дані про реальний стан вугільної галузі ОРДІЛО. І ці дані свідчать про те, що галузь опинилася в руках мародерів, які буквально трощать захоплені українські підприємства.

За даними наукового журналу «Вісник інституту економічних досліджень» (видається в Донецьку), публікації якого доступні в мережі, але мають попит тільки у вузьких колах економістів, видобуток вугілля на території, підконтрольній «ЛДНР», за період 2014-2017 рр. зменшився майже втричі: із 34 млн т у 2014-му до 15 млн т у 2017-му. У пропагандистських рупорах «республік» цих цифр не зустріти, проте в наукових публікаціях про жалюгідний стан вугільної галузі пишуть досить відверто.

Як сказано в дослідженні «Аналіз розвитку економічного потенціалу вугільної промисловості Донбасу в сучасних умовах господарювання», яке вийшло в четвертому номері «Вісника інституту економічних досліджень» за 2018 р., із 270 шахт України на території, підконтрольній «ЛДНР», нині перебуває 157. Тобто більше ніж половина. Однак якщо 113 шахт, які залишилися на українській території, у 2017-му видобули 35 млн т вугілля, то 157 шахт в ОРДІЛО підняли на гору лише 15 млн т.

Причина такої кричущої неефективності полягає в тому, що тільки 70 шахт «ЛДНР» на цей момент діючі. А рентабельних із них 37. Безумовно, якісь припинили роботу внаслідок бойових дій, але таких підприємств лише кілька. Переважно копальні були банально розграбовані, зупинені й затоплені бойовиками. Зокрема, така доля спіткала всі шахти Горлівки та Єнакієвого.

Падіння виробництва та економічні негаразди в «ОРДІЛО» окупаційна адміністрація Донбасу зазвичай пояснює підступами України. Нібито головні причини всіх проблем – це бойові дії та блокада. Однак графіки в науковому журналі наочно демонструють, що це не так (див. «Велика різниця»). Злочинці, які захопили шахти, виявилися не здатними нормально ними керувати. Не вийшло й налагодити збут продукції в Росію. Як з'ясувалося, «братська країна» просто не потребувала вугілля в такій кількості. Це Україна, від якої провокатори у 2014 р. підбурювали відокремитися, була зацікавлена в розвитку шахт. Та розуму, щоб збагнути це, у прихильників «ЛДНР» не вистачило.

Ще одним серйозним ударом, що підкосив вугільну промисловість ОРДІЛО, стало припинення дотацій з українського бюджету. Так-так, той самий Донбас, який згідно з популярним міфом нібито «годував всю Україну», насправді щороку споживав дотацій на мільярди гривень (за старим курсом). Тільки ці мільярди допомагали багатьом шахтам залишатися на плаву й підтримували життя в невеликих шахтарських містах. Але у 2015-му зусиллями так званих борців з українським фашизмом потік дотацій припинився.

«До 2014 року такі підприємства дотувалися з бюджету, а також в Україні діяв мораторій на визнання вугледобувних підприємств банкрутами. Це питання вирішувалося з урахуванням не тільки економічної, а й політичної та соціальної складових проблеми, адже в багатьох містах вугільний промисел був головним заняттям працездатного населення, а місцеві шахти – основним джерелом напов-

нення міського бюджету. З 2015-го дотації були скасовані, капіталовкладення значно скоротилися, тому альтернатива закриттю шахт зникла», – йдеться в статті «Вісника інституту економічних досліджень».

Через брак фінансів шахтам доводиться працювати на старому, зношеному обладнанні. Якийсь час воно ще функціонуватиме, але що робити далі, не знає ніхто. Бо неможливо знайти хоча б одного інвестора, який погодився б вкластися у вкрадені активи, розташовані в ніким не визнаному гетто. «На більшості вугільних шахт знос промислово-виробничого фондів становить 60-80%, дві третини стаціонарного обладнання працює, перевершуючи нормативний термін, потребує негайної заміни й у будь-який момент може стати причиною аварії. Більше ніж половина підприємств галузі функціонує понад 50 років. Технічне оснащення очисних і підготовчих забоїв не відповідає сучасним технічним вимогам», – пишуть автори статті. Наслідком такої політики стало закриття десятків шахт й обвал видобутку. Цей процес тільки посилюватиметься. У тій самій статті зазначається, що в недалекому майбутньому «владі ЛДНР» доведеться закрити десятки шахт і звільнити майже 30 тис. шахтарів! «У зв'язку з планованою ліквідацією (закриттям) вугледобувних підприємств підлягають звільненню 28,4 тис. осіб, зокрема в «ДНР» – 20,8 тис., у «ЛНР» – 7,6 тис.», – йдеться в дослідженні.

Очевидно, усі ці тисячі людей не зможуть знайти в ОРДІЛО іншої роботи, адже нові робочі місця в сирій зоні практично не створюються. Отже, найреальнішим виходом для гірників буде еміграція з ОРДІЛО, хоч у Росію, хоч на підконтрольну Україні територію. У «народних республіках», вільних від «бандерівського гніту», місця їм більше нема.

А вже цього року до невмілого менеджменту й банального мардерства на шахтах ОРДІЛО додалася ще одна проблема, яка вже не залежить від місцевих реалій. Різко впали світові ціни на вугілля. Європа поступово відмовляється від цього виду викопного палива. Вугілля витісняється як відновлю-

ваними джерелами енергії, які бурхливо розвиваються останнім часом, так і природним газом. Через різке падіння цін проблеми зі збутом нині відчуває навіть російська вугільна промисловість Кузбасу. Що вже казати про нещасні шахти «ЛДНР», які й так працюють на межі рентабельності» [16].

Фатальних втрат зазнала не лише промисловість, а й поселенська структура регіону. За даними Мінрегіонбуду України, станом на вересень 2014 р. у Донецькій області з 28 міст обласного підпорядкування (з населенням 3,67 млн осіб) і 18 районів (650 тис. осіб), зазнали значних руйнувань 21 місто (3,39 млн осіб) і 13 районів (520 тис. осіб). У Луганській області внаслідок бойових дій зазнали значних руйнувань 14 міст обласного підпорядкування (1,6 млн осіб) і 8 районів (350 тис. осіб). До населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють (або здійснюють не в повному обсязі) свої повноваження (затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1058-р), у Донецькій області належать 16 міст, зокрема 13 міст обласного значення, 14 селищ міського типу, 69 селищ і 188 сіл, у Луганській області – 14 міст, з яких 11 міст обласного значення, 47 селищ, 36 селищ міського типу і 182 села. В руїнах нині перебувають Горлівка, Дебальцеве, передмістя Донецька. Більша частина руйнувань на Донбасі припадає на житлові будинки і системи енерго-, водо-, теплопостачання. Оцінки втрат від руйнування інфраструктури лежать у діапазоні від 469 млн до 326 млрд дол. [14]. За інформацією Мінрегіонбуду України, станом на квітень 2015 р. у результаті бойових дій у Донецькій та Луганській областях зруйновано та пошкоджено 11 268 житлових будинків (9579 та 1689 відповідно), або 2% житлового фонду на суму 716,3 млн грн. Лише в Донецьку на жовтень 2015 р. пошкоджено і повністю знищено 1922 багатоквартирні житлові будинки, 5388 житлових будинків приватного сектору, 64 об'єкти охорони здоров'я, 219 закладів освіти, 124 об'єкти теплопостачання, 16 об'єктів водопостачання, 55 промислових об'єктів, об'єкти транспортної інфраструктури [15, с. 43] (рис. 6).

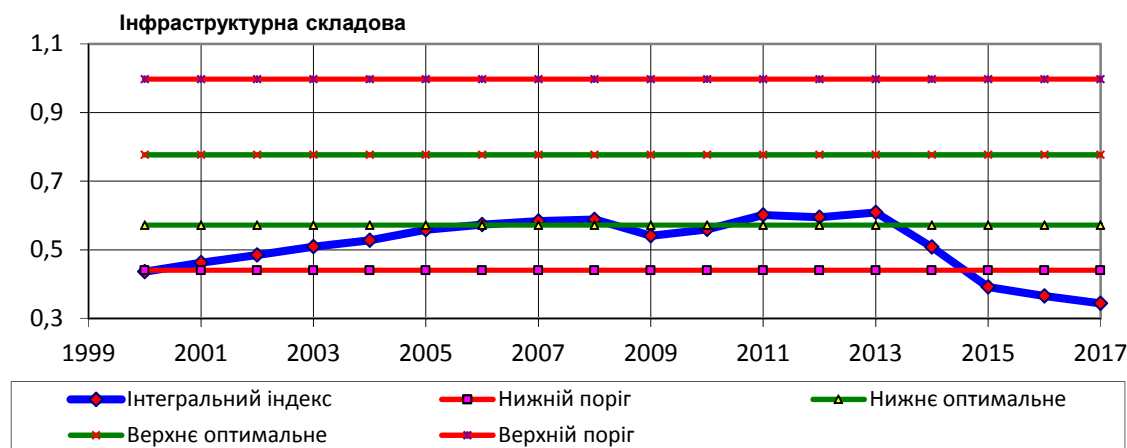

Рис. 6. Динаміка інтегрального показника інфраструктурної складової Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

У підоснові комунікаційного колапсу Донбасу лежить тотальне руйнування його щільної у передвоєнну добу інфраструктури, яка, наче кровоносна система, зв'язувала виробничу та соціальну тканини регіону. Під час воєнних дій знищено Донецький і Луганський аеропорти, залізничний вузол Дебальцево, зупинено роботу залізничних вузлів Микитівка, Попасна, Ясинувата. Втрачено можливість відправляти вантажі з понад 50 основних вантажних станцій Донецької залізниці, зокрема Чаплінського залізничного напрямку, на який припадало близько 70% вантажних поїздів. Падіння пасажирообігу на Донецькій залізниці у 2014 р. склало 31,2%. За 10 місяців 2014 р. зруйновано більше ніж 1,5 тис. об'єктів транспортної інфраструктури, 740,3 км автомобільних доріг загального користування у Донецькій області та 820,7 км – у Луганській області, 33 мости і шляхопроводи [15, с. 52].

У складній ситуації опинилися монопрофільні міста. Закриття шахт у містах Торез, Селідове, Сніжне, Шахтарськ, Стаханов, Вугледар, Українськ, Вуглегірськ поставило їхнє населення на межу виживання. Торез, Стаханов, Шахтарськ, Моспіне, де фактично зупинились основні містоутворюючі підприємства, перебувають на порозі незворотної деурбанізації. В умовах гострої соціально-економічної кризи опинилося населення міст Авдіївка, Єнакієво, Алчевськ. Унаслідок тривалого перебування під контролем незаконних збройних формувань, три з чотирьох агломерацій Луганської субрегіональної системи (Південно-Луганська, або Краснолучська, Центрально-Луганська, або Алчевсько-Стаханівська та Луганська) зазнали значних демографічних втрат. У південній індустріальній частині області, що опинилася в епіцентрі військових дій, знищено системи зв'язку, транспортної та інженерного сполучення, а також житлового фонду. На мапі регіону з'явилися знелюднілі села, зокрема Нікішине (Донецька область) та Первомайське (Луганська область). Значне занепокоєння викликають селища Донбасу, що функціонують в умовах фактичної ізоляції. Водночас селища регіону становлять 1/4 від їхньої загальної чисельності в Україні. 60% населення фактично не мають доступу до послуг первинної медико-санітарної допомоги, а 85% – до високоспеціалізованої медичної допомоги внаслідок руйнування медичної інфраструктури. В Луганській області зруйновано 19 споруд охорони здоров'я, в Донецькій – 41 [15, с. 42, 44].

1.3. Екологічний вимір: 1) ризики виходу на поверхню та підтоплення шахтними водами підземних горизонтів з питною водою і цокольних приміщень житлового сектору; 2) збільшення випадків потрапляння до житлових приміщень шахтного метану і наявна загроза витоку радіації; 3) підвищене забруднення повітря та зовнішнього середовища підприємствами ГМК і ТЕС; 4) відсутність системи моніторингу екологічних ризиків особливо на захоплених територіях у зонах проведення ООС; 5) низький рівень розвитку системи рекреації та туризму; 6) відсутність дієздатних програм моні-

торингу і підвищення екологічної освіченості населення; 7) відсутність державної стратегії в зменшенні залежності енергетики від вугілля та вуглецевого палива загалом.

«Катастрофічна ситуація склалася з водопостачанням регіону з одного боку, затопленням шахт – з іншого. За даними антикризового штабу ДТЕК, затоплені та вже не зможуть відновити роботу дев'ять шахт. Згідно з інформацією РНБО, ще 10 шахт затоплюються. Це означає критичне погіршення екологічної ситуації в зоні затоплення: підземні води, розчиняючи всі солі, які перебувають у виробках, розносять їх водонесними шарами, забруднюючи колодязі, водойми та річки. Під постійною загрозою отруєння перебувають Сіверський Донець і малі річки Приазов'я. Особливо загрозливим є підвищення рівня підземних вод до рівня ґрунтових, що становить загрозу отруєння питної води. Екологічні проблеми посилюються тим, що на Донбасі розташовані близько 300 накопичувачів шахтних вод і 1185 териконів, зокрема понад 300 таких, що постійно палають. Неодноразово йшлося про підвищення рівня небезпек через стихійні захоронення без дотримання санітарно-гігієнічних вимог» [7, с. 230].

«На території Донецької області склалася катастрофічна ситуація з постачанням питної води для мешканців прифронтових територій. Жителям селищ Новгородського, Щербинівки і частини Костянтинівського району доводиться задовольнятися підвезенням технічної води, набирати її в колодязях і купувати бутильовану воду. В умовах війни, яка триває п'ять років, антисанітарія в прифронтових зонах загрожує як спалахом інфекцій (особливо враховуючи нинішню спеку) так і налаштуванню населення проти влади. Зауважимо, що подібне неподобство триває вже кілька місяців. Хто в цьому винен і як запобігти згаданим загрозам? Із цього приводу «День» поспілкувався з головою селищної ради смт Новгородського (історична назва якого Нью-Йорк) Миколою Ленком.

«Проблеми з водопостачання нашого регіону були й раніше. Однак загострення вона набула з початку бойових дій 2014 року. Після масованих обстрілів м. Слов'янськ центральний водогін зазнав ушкоджень, з того часу почалися перебої з водою. Але в цьому році, в квітні місяці, нам вимкнули воду, – говорить пан Ленко, – ДТЕК вимкнула електроенергію. І це не лише наша проблема. В такі міста як Бахмут, Покровськ, Маріуполь скорочували подачу води, але повністю відключили від централізованого водопостачання тільки прифронтові території! У Новгородському мешкає понад 12 тисяч людей. Нам вдається частково вирішувати цю проблему завдяки тому, що за допомогою Міжнародних організацій протягом 2015-2017 років ми пробурили свердловини. Але кілька тисяч людей у нас все одно залишаються без води. Тобто воду їм підвозять. Уявіть собі, страшенна спека +40, селище без води 30 діб – відповідні загрози антисанітарії. І все це на лінії зіткнення, де щоденно йдуть обстріли, трива-

ють локальні бої. Відсутність води – це велика проблема, яка потребує негайного вирішення. Потрібне негайне втручання центральної влади. В цьому комплексі проблем у мене складається відчуття, що подібна дестабілізація створена штучно, перед виборами. Але, якби там не було, ситуація у нас критична. І все це озлоблює простих людей, багато з яких похилого віку. Вони перекивають вулиці і влаштовують пікети. Постачання води – це пріоритетний обов'язок держави. Ми ж добуваємо воду зі свердловин для людей, що живуть у штучно створених, неможливих для життя умовах, а на нас, керів-

ників селищ, прокуратура заводить карні справи за те, що ми її добуваємо без дозволів. Але що ж ми можемо робити в цій ситуації? У нас немає іншого виходу, який все одно вирішує питання лише частково». Нагадаємо, що прем'єр-міністр України Володимир Гройсман 21 червня 2019 р. заявив: "Водопостачання Донбасу. Я доручив усім службам забезпечити безперебійне енергопостачання компанії «Вода Донбасу», яка подає воду споживачам, і якнайшвидше надати їй статус «захищеного споживача». Це унеможливить вимкнення. Наголошую: люди мають отримати воду"» [1].

«Шахтные грунтовые воды затопили первый этаж бизнес-центра "Северный" в Киевском районе оккупированного Донецка – второе по величине здание в городе. Как сообщает *Цензор.НЕТ*, об этом информирует "Остров" со ссылкой на пресс-службу так называемого "МЧС" донецких террористов. Отмечается, что общая площадь на момент затопления помещений составляла 4500 кв. метров, объем подтопления – 3200 кв. метров, уровень воды – до 1,2 м.

Ранее в *YouTube* появилось видео, на котором видны последствия подтопления здания. Автор видео убежден, что речь идет о шахтных водах, которые выходят на поверхность. С таким выводом согласен также блогер Денис Казанский. "Нижние этажи торгового центра "Северный" в Донецке затопило грунтовыми водами. Как и предупреждали раньше, варварское затопление шахт рано или поздно должно было привести к подобным последствиям", – отметил он у себя в *Telegram*. Бизнес-центр "Северный", ранее принадлежал и был построен группой "МАКО" Александра Януковича – сына беглого президента Виктора Януковича» [2].

Загальна картина стану соціальної складової розвитку Донецької області наведена на рис. 7.

«Чим загрожує «націоналізація» бойовиками частини компанії «Вода Донбасу». Гостре питання забезпечення водою Донеччини та Луганщини, як окупованих, так і вільних їхніх частин, із початку війни доводилося тактовно називати «компромісним». Лінія фронту поділила території, але система водопостачання залишається єдиною. У компанії «Вода Донбасу» наголошують, що працюють за українськими законами у вимушених обставинах і намагаються якомога менше коментувати рішення, які довелося ухвалювати через необхідність обслуговувати окуповану територію.

Але навіть без пояснень зрозуміло, що отримання платежів, обслуговування обладнання, оплата роботи працівників на окупованій території без взаємодії з так званою владою з того боку просто неможливі. Наприклад, у великих містах гроші за воду приймають у так званому «Республіканському банку», а в інших населених пунктах працюють різні

мобільні пункти для платежів, графіки приймання яких є на офіційному сайті компанії. Це, як і вся її діяльність, звичайно, не було б можливим без узгодження з терористами, навіть якщо є сприяння міжнародних гуманітарних організацій. Такий стан речей мусили мовчки терпіти як українська сторона, так і бойовики. Бо навіть за наявності бажання нашкодити одне одному перекиванням води, фізично виконати це нереально. Адже єдине джерело водопостачання області – канал Сіверський Донець – Донбас, водогін кілька разів перетинає лінію фронту, а вільні та окуповані населені пункти зв'язані один з одним.

Але несподівано правила гри починають змінюватися. Сепаратистські ЗМІ оприлюднили плани фейкових керманічів щодо об'єднання частини структурних підрозділів компанії, розташованих на території, яку тимчасово не контролює Україна, у «республіканське підприємство» з оформленням на нього всіх її працівників. Про це заявив Сергій Наумець, «міністр будівництва ЖКХ». Про його до-

свід роботи на Крайній Півночі Росії та причетність до зведення олімпійських об'єктів у Сочі можна прочитати на сайті «Миротворець». На заяву відреагував голова делегації Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні Алан Ешліманн, який був здивований таким поворотом подій і запропонував провести незалежний аудит компанії, щоб оцінити потреби з модернізації системи водопостачання області. А голова донецької обласної Військово-цивільної адміністрації (ВЦА) Олександр Куць

чітко наголосив, що Україна не збирається втрачати своє: «Донецька обласна державна адміністрація, яка є власником КП «Вода Донбасу», наполягає на тому, щоб під час проведення аудиту, а також надалі в процесі модернізації системи водопостачання Донецчини компанію розглядали як єдину на всій території області (зокрема, і на окупованій її частині)». Він вважає, що такі заяви – це чергова спроба маніпулювання та шантажу заради «підвищення ставки в переговорному процесі».

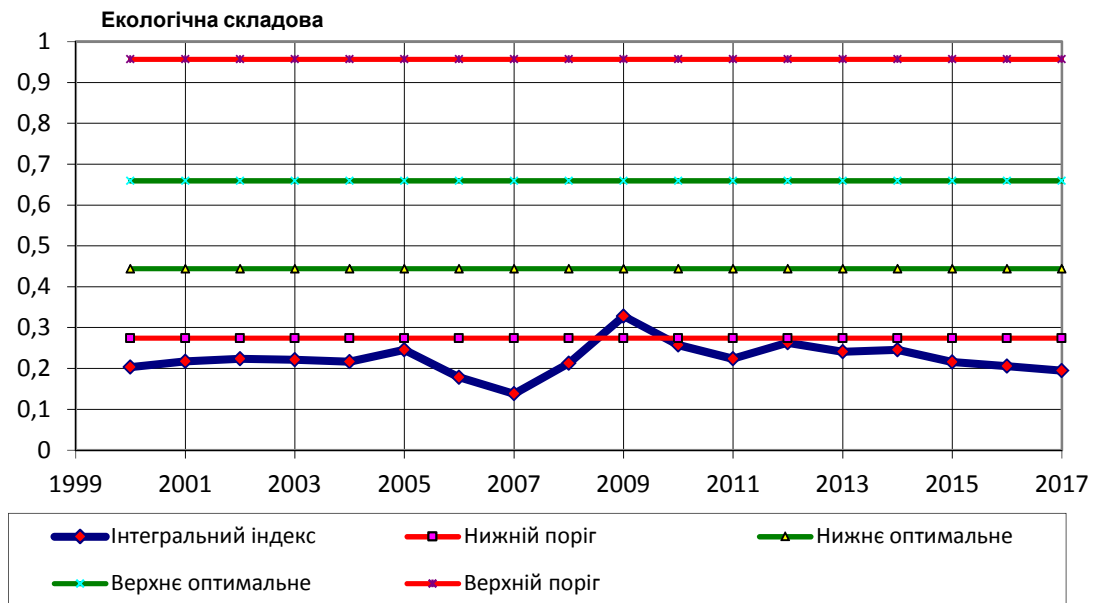

Рис. 7. Динаміка інтегрального показника екологічної складової Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

Попри впевнену риторику нашої влади, яка спрямована все ж таки більше на питання стратегічні, ніж практичні, навряд чи процес уже вдасться припинити. Бо в бажанні «віджати» та «ореспубліканити» всім цим приїжджим «міністрам» немає рівних. Але навряд чи внаслідок того кардинально зміниться картина водопостачання, бо те, що існує у фізичному сенсі, змінити якимись фейковими розпорядженнями все одно швидко не вийде: ані напрямок руху води в каналі, ані поєднаність населених пунктів, поділених лінією фронту, розпорядженнями не переінакшиш. А ось фінансова складова процесу обслуговування та користування, найімовірніше, зміниться офіційно. У компанії «Вода Донбасу» від коментарів традиційно відмовляються, посилаючись на вимушене перебування «між двох вогнів». Але неофіційно деякі спеціалісти припускають, що одним із можливих варіантів стануть нові домовленості, згідно з якими бойовики візьмуть на своє утримання самі водоканали, а за користування водою далі платитимуть через міжнародні організації.

Це певною мірою дещо розв'яже руки самій компанії, яка, хоч би як це намагалися завуальювати, співпрацює з терористами та змушена йти на

компроміси й порушення законодавства. Правозахисники вже стикалися з випадками, коли працівники «Води Донбасу», які начебто офіційно працювали у прифронтових місцевостях, що територіально належали до підрозділів, які залишилися на окупованій території, не змогли стати на облік у Центр зайнятості чи оформити пенсію за віком через те, що компанія певний час взагалі не платила за них податки. І відсутність у деяких платіжних документах, які видають на руки працівникам, наприклад, згадки про військовий збір, теж вказує на наявність певних компромісних схем. І ще цікавий момент: наприкінці минулого року, ще до гучної заяви псевдоміністра, відбулося переформатування деяких підрозділів компанії на вільній території, яке включало, зокрема, і перевпорядкування. Тому навряд чи офіційний розділ став для «Води Донбасу» таким уже неочікуваним. Але в цій ситуації, як і у випадку з іншими «націоналізаціями», що відбулися раніше, є небезпечніші ризики, ніж нюанси фінансової політики самої компанії. Окрім затоплених шахт і вирізаних на металолом заводів ми можемо дістати глобальну екологічну катастрофу через руйнацію системи водопостачання, яка, ще раз наголошую, на Донбасі єдина незалежно від лінії фронту.

ВІЙНА ЗА ВОДУ

Найпроблемнішими ділянками водопостачання є насосні та фільтрувальні станції, а також місця безпосереднього перетину лінії фронту. Так, майже на початку війни, 10 червня 2014 року, канал Сіверський Донець — Донбас був зупинений уперше за всю його історію: у результаті артилерійського обстрілу на території насосної станції I підйому загинули два працівники компанії, її будівля зазнала серйозних пошкоджень, було припинено роботу насосних агрегатів станцій I та II підйомів. Запустити перший насосний агрегат вдалося лише 23 червня. А 2 липня 2014-го в результаті попадання снарядів у насосну станцію II підйому каналу загинув ще один працівник, подачу води ним знову було припинено через пошкодження всіх ввідів електропостачання. Всього протягом «гарячих» 2014 і 2015 років через пошкодження під час обстрілів канал Сіверський Донець — Донбас не раз переставав працювати на ділянках III та IV підйомів. Як приклад «пов'язаних» водою можна назвати міста Торезьк, Горлівка (водопостачання Торезька відбувається з Горлівської фільтрувальної станції № 2), Авдіївка (вода надхо-

дить із Донецької фільтрувальної станції, що в сірій зоні). А від роботи III підйому каналу та насосної станції I підйому «Південнодонбаська», розміщеної між Василюкою та Крутою Балкою (район лінії розмежування), залежить подача води на п'ять фільтрувальних станцій: Донецьку, Червоноармійську, Великоанадольську, Маріупольську, які подають воду в більшість населених пунктів Донеччини. Пошкодження відбуваються періодично, останнім було зафіксовано обстріл насосної станції I підйому Південнодонбаського водогону 29 січня цього року, під час чого сталося пошкодження будівлі прохідної. Від обстрілів найбільше потерпає саме Донецька фільтрувальна, за весь період бойових дій її об'єкти дістали понад 300 пошкоджень.

Найпроблемнішою серед водогонів є ділянка III підйому в районі Горлівки. Неподалік пролягає лінія розмежування, тому водогін постійно зупиняється через пошкодження від обстрілів. Тисячі людей із Торезька та населених пунктів поруч залишаються без води на тривалий час. За останні півроку було два масштабні зневоднення: 12 січня 2019-го, коли для отримання «режиму тиші» та ремонту знадобилося чотири доби, і торік у жовтні, коли процес відновлення затягнувся на термін понад два тижні. При цьому під час ремонтних робіт автомобіль компанії підірвався на вибуховому пристрої, були травмовані працівники.

Можливо, усвідомлення ризику, що з кожним днем збільшується, і підштовхнуло обласну владу нарешті дати офіційний старт процесу створення незалежного водогону для забезпечення прифронтових населених пунктів. Зокрема, міста Торезьк, що не раз опинялося на межі катастрофи через пошкодження водогону під час бойових дій. Про розробку проекту сповістив голова ВЦА Олександр Куць, зауваживши, що він буде недешевим, але для його реалізації планується залучати кошти з державного бюджету та є сподівання на допомогу донорів. Якщо в проєкт буде закладено також будівництво фільтрувальної станції, ітиметься про 350 млн грн. Звичайно, це тільки окремих проєкт, який не може запобігти всім можливим наслідкам «господарування» окупантів, але початок цього процесу надзвичайно важливий для розв'язування подальших конфліктів та уникнення спроб маніпуляцій і шантажу» [5].

«За п'ять років війни колись єдина система забезпечення Донбасу електрикою, газом і водою була фактично зруйнована. Переформатування відбувалося поступово: у різні роки, за різних обставин і з різним відсотком вигоди і втрат для підприємств, держави, бізнесу. Інколи на це впливали фактори тиску громадськості, подекуди рішення мало суто економічний характер, а деякі питання обговорювались у вищих світових політичних колах.

Зруйнувати єдину систему не вдалося тільки в частині водопостачання: на Донеччині, приміром, фізично неможливо перекрити доступ до питної води з каналу Сіверський Донець — Донбас населеним пунктам, що містяться на тимчасово не підконтрольній Україні території, бо через них вода потрапляє у вільні міста та селища. Сьогодні 67% води

з каналу подається на окуповану територію, 33% — на контрольовану урядом. Наприклад, вільний Торезьк та окупована Горлівка пов'язані Горлівською фільтрувальною станцією № 2, до Авдіївки вода надходить із Донецької фільтрувальної станції. Крім того, від роботи розташованого просто на лінії фронту третього підйому каналу та помпової станції першого підйому «Південнодонбаська» залежить подача на п'ять фільтрувальних станцій: Донецьку, Червоноармійську, Великоанадольську, Маріупольські № 1 і № 2. А це десятки населених пунктів по обидва боки лінії фронту. Петровська помпова та Західна фільтрувальна станції, які залишилися на вільній території, — основні джерела водопостачання на окупованій Луганщині. Із останньої вода надходить у наші Попасну, Гірське, Тошківку, Золоте та окуповані Хрустальний, Алчевськ, Антрацит. Крім того що Україна пов'язана зобов'язаннями згідно з конвенцією ООН, припинити подачу не можна й через паритет: ми, наприклад, не можемо відключити Донецьк, а вони припинити подачу води Маріуполі. Це, звісно, створює низку проблем, які за роки війни накопичувались як на підприємствах-постачальниках, так і в тих, до кого вода потрапляє для перерозподілу на споживачів.

На офіційному сайті «Води Донбасу» зазначено, що на 1 серпня 2019 року КП недоотримало плату за послуги водопостачання та відведення в розмірі 2,1 млн грн. Із них 1,4 млн грн від міськводоканалів та управлінь комунального господарства, 103,5 тис. грн від підприємств, 41,3 тис. грн від непромислової групи та споживачів. Від самого початку конфлікту «Вода Донбасу» намагалася тримати умовно нейтральний статус, щоб її діяльності не перешкоджали по обидва боки фронту. Бригади

ремонтників проїжджали через КПВВ, реактиви для очищення води постачали на той бік через міжнародний Червоний Хрест, щоб не допустити екологічної катастрофи в усьому регіоні. Певні суми підприємствам-постачальникам передавали на вільну територію через міжнародних посередників, що хоч якось зменшувало борги. Але з березня 2017 року, коли керівництво «республік» образилося на торговельну блокаду, підприємство офіційно «націоналізували», воно, як і більшість промислових об'єктів на окупованих територіях, потрапило під контроль «Внешторгсервіса» Сергія Курченка, після цього потік платежів звідти кардинально зменшився. Бойовики озвучили наміри перепідпорядкувати собі місцеві водоканали, але на це їм, імовірно, забракло сил та фінансування. За словами одного з робітників із Горлівки, грошей, які місцеве населення перераховує за воду, наразі вистачає тільки на заробітну плату та закупівлю палива: комунальні тарифи там залишилися низькими, а кількість населення істотно зменшилася. Матеріали для ремонту надаються Росією як гуманітарна допомога. А люди, які фактично працюють на українському підприємстві, мають проблеми з нарахуванням стажу, оформленням пенсії та іншими законодавчими нюансами. З 23 жовтня на території «ДНР» населенню заборонено перераховувати гроші за спожиту воду КП «Вода Донбасу». Згідно з постановою керівництва «республіки» тепер це треба робити через їхній «Центральний банк». Але поки що «Вода Донбасу» структурно лишається єдиною організацією для всієї території, принаймні на офіційному сайті з'являються новини з населених пунктів по різні боки фронту, реквізити для платежів не поділені на окуповану та вільну території. Про деталі компромісів та співпраці в компанії воліють не говорити, пояснюють, що це стосується безпеки їхніх працівників та загальної гуманітарної безпеки регіону.

Але через борги за електрику підприємства – постачальники води мають проблеми. 11 квітня 2019 року почалися перші масштабні відключення від водопостачання: «ДТЕК ПЕМ-Енерговугілля» зупинило поставки електроенергії КП «Вода Донбасу». ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання» знеструмило Петровську помпову станцію Попаснянського водоканалу, яка забезпечувала водою й жителів тимчасово не підконтрольної уряду території Луганської області, зокрема й Луганськ за борг майже 157 млн грн. Такі відключення періодично відбуваються в різних точках регіону, де заборгованість перевищує можливості погасити її навіть у процесі реструктуризації. А хто погашатиме борги тих, хто живе в окупації, взагалі невідомо. Сотні населених пунктів на вільній території Донеччини та Луганщини залишаються без водопостачання. Причини колосальної заборгованості постачальникам струму у відсутності механізму відшкодування витрат на електроенергію за перекидання води в маловодні регіони, збиткові тарифи на не підконтрольній українській владі території, низький рівень оплати самостійними водоканалами за спожиту воду. Обі-

цяний статус «захищеного спостерігача», який планував надати попередній уряд, наразі не працює, бо спалахи соціального напруження через відключення населених пунктів на вільних територіях тривають. За інформацією джерел *Тижня у ДТЕК*, питання намагаються «розрулити» на вищих рівнях, але конкретні дії й терміни не розголошуються. Можливо, йдеться про пошук алгоритмів розділення боргів окупованих та неокупованих територій, нові домовленості про оплату отриманої води на територіях по той бік фронту або способи їх компенсації державою.

У самій системі енергопостачання теж не все гладко. Від 26 липня 2017 року Україна офіційно не постачає жодного кіловата через лінію фронту: на деяких ділянках це неможливо через руйнування ЛЕП під час бойових дій, інші лінії були відімкнуті з економічних причин. І хоча це сталося під час розмов про інтеграцію та налагодження економічних зв'язків, на чому наполягали на переговорах у «норманському форматі», Україна відмовилася нести такий тягар навіть задля демонстрування щирих намірів. До 2015-го ми постачали електрику на неконтрольовану територію Донеччини. У квітні того року Укренерго припинило враховувати постачання по п'ятьох ЛЕП, по яких російський струм не йшов далі, на вільну від окупантів територію. З липня Росія вже не отримувала плати за цю електроенергію як за експорт в Україну. З 1 вересня 2017 року завершився процес оптимізації енергетичного ринку «республіки». З цього моменту розподіл і постачання забезпечуватиме єдине підприємство «Регіональна енергопостачальна компанія», до складу якої увійшли п'ять підприємств, що потрапили під так зване зовнішнє керування. Населенню відтоді заборонили оплачувати енергію картками української банківської системи й змушували робити це через «Центральний банк ДНР». На окупованій території Донеччини залишилося дві ТЕС: Зуєвська та Старобешівська, які задовольняють потреби цієї території та навіть мають надлишок, бо втратили споживачів, зокрема металургійні підприємства на вільній території.

Економічну ситуацію там складно назвати стабільною: працівники по кілька місяців не отримують заробітної плати, спеціалісти поступово залишають робочі місця. Але поділитися надлишком, наприклад, із «братньою республікою» вони не можуть через брак технічної можливості. Тому зараз окупована Луганщина отримує електроенергію з Росії, хоча до 2017 року її надавали ми, втрачаючи мільйони гривень. Наприклад, у 2016-му окупована частина Луганської області щомісяця отримувала з об'єднаної енергосистеми України струму на близько 140-150 млн грн, а сплачувала не більш як 50 млн грн. Зазначені суми теж передавалися за домовленостями через міжнародні гуманітарні організації. При цьому на звільненій території Луганщини з 2015 року говорять про необхідність будівництва нової підстанції 500 кВ у районі міста Кременна, щоб синхронізувати частини області з енергосисте-

мою України вже без урахування непідконтрольної території. На підстанцію планувалося завести лінії електропередач 500 кВ і 220 кВ. Але за кілька років ідеї синхронізації змінювалися, будівництво дорожчало, а тепер уже спливали всі терміни, у які мали б відкрити такий важливий об'єкт. Але весь цей час область перебуває в зоні ризику. Нещодавно ситуація на Луганській ТЕС (біля Щастя) загострилася: напередодні опалювального сезону станція працювала на дорогому природному газі, бо було заблоковано постачання вугілля з Росії. Депутатка від Опозиційного блоку та керівниця напряму зі сталого розвитку ТОВ «ДТЕК Енерго» Вікторія Гриб інформує про можливе поновлення руху до тісних зв'язків із Росією: «Міністр запевнив, що уряд працює над тим, щоб розблокувати поставки вугілля з Російської Федерації, адже це питання надзвичайної ваги. В уряді сподіваються, що поставки будуть і що вдасться наповнити склади ТЕС до опалювального сезону. Якщо ж ні, тоді там готові говорити про зменшення ціни на газ для Луганської ТЕС, щоб та могла працювати». Про стратегію налагодження економічних зв'язків із підприємствами на окупованих територіях інформації немає.

Цікаво, що рік тому НКРЕКП компенсувала «ДТЕК Донецькі електромережі» 713,68 млн грн втрат від постачання електроенергії пільговим категоріям споживачів на окуповані території Донбасу за листопад – грудень 2014-го та січень – березень 2015-го. При цьому вести банківську діяльність на території ОРДІЛО уряд заборонив ще в серпні 2014 року, тому споживачі навіть не могли сплатити за спожиту енергію. Але й це ще не кінець проблем, пов'язаних із постачанням на окуповану територію електрики: у вересні в ДТЕК повідомили про арешт рахунків операторів системи розподілу, пов'язаний із боргами перед «Енергоринком». Борги утворилися через виконання компаніями рішень Кабміну та РНБО про постачання електроенергії та купівлю сальдо-перетоки із окупованих територій Донбасу, борги державних шахт і комунального підприємства «Вода Донбасу». Про наслідки блокування рахунків інформують і представники органів самоврядування прифронтових територій Донеччини, які вже два місяці не можуть отримати оплачені послуги.

Нещодавно суспільство сколихнула інформація про ймовірне відновлення постачання газу на територію, не контрольовану Україною. З лютого 2015 року «Нафтогаз України» не постачає блакитне паливо на окуповану територію. За офіційною версією, через руйнування системи під час ведення військових дій. Відтоді Росія постачає газ через газомірювальні станції «Прохоровка» і «Платово» на кордоні з Ростовською областю. Україна за це паливо не платить. Але восени здійнявся шум через ухвалення постанови № 875, у якій йдеться про виведення за дужки боргів, що накопичилися на об'єктах, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

«Є виробники тепла, території яких війна поділила на дві частини. Тепер вони можуть постачати його споживачам на підконтрольній території на тих самих умовах, на яких постачають інші тепловики, повністю розташовані в межах підконтрольних районів. Відповідальним за затвердження коректного переліку таких об'єктів і боргів є керівництво Донецької та Луганської областей, призначене українською владою. Ми чекаємо на ці переліки», – заявляють у «Нафтогазі», пояснюючи, що така зарборгованість враховувалася при визначенні рівня розрахунків, а якщо він падає нижче ніж 90%, то цим підприємствам на підконтрольній території не можна постачати газ.

Тобто наразі скасування боргів не передбачається, постачання газу не відновлюється, але вдалося врегулювати питання подальшої роботи підприємств, які забезпечують теплом вільну територію Донбасу. У «Нафтогазі» наголошують, що на сьогодні, за законом, їхні зобов'язання «не застосовуються до діяльності з постачання природного газу на об'єкти газоспоживання виробників теплової енергії, що розташовані на тимчасово окупованій території України» [19].

1.4. Науково-технічний вимір: 1) *нерозвиненість інноваційної інфраструктури (інкубатори, наукові та технопарки тощо), а також інституційного забезпечення (організаційно-законодавчих заходів) її сталого розвитку;* 2) *деградація і занепад «прикладних» ланцюгів (СКТБ, ПКТІ і т.п.) циклу «дослідження – виробництво» у цивільних секторах промисловості, охорони здоров'я і освіти;* 3) *відсутність державної і регіональної підтримки «інноваційного ліфта» (системи підтримки інновацій від школи до комерційного впровадження на внутрішньому та зовнішньому ринках);* 4) *наявний дефіцит децентралізованих джерел фінансування прикладних розробок, зокрема енергозберігаючих технологій у виробничій сфері і комунальному господарстві;* 5) *відсутність мотивації бізнесу загалом до фінансування інновацій і зокрема великих підприємств до впровадження інновацій вітчизняних фахівців і винахідників з малого і середнього бізнесу (рис. 8).*

У Донецькій області пошкоджено та зруйновано понад 10 тис. громадських об'єктів, зокрема 176 шкіл, 86 дитячих садків, 28 професійно-технічних, 19 вищих навчальних закладів і 26 об'єктів фізкультури і спорту. В Луганській області зруйновано і пошкоджено 40 дошкільних та загальноосвітніх закладів. Згідно з загальними підрахунками, суму збитків оцінюють у 4,9 млрд дол. Зменшення контингенту навчальних закладів у середньому становить від 50 до 100%, залежно від рівня і типу закладу [7, с. 231]. Заклади вищої освіти та інститути Національної академії наук частково перемістилися на підконтрольну Україні територію. Втім, не менше занепокоєння викликають засади розбудови освіти в «ЛНР» / «ДНР» та методи роботи з молодим поколінням, які там застосовують.

Промисловість регіону, яка за своїми технічними характеристиками відповідала кінцю ХХ ст.

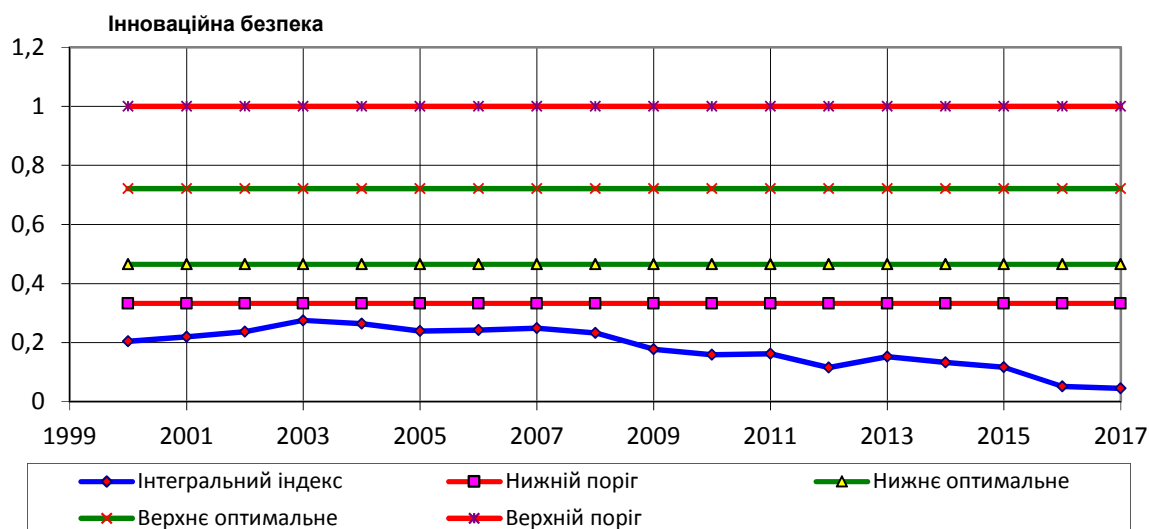

Рис. 8. Динаміка інтегрального показника інноваційної складової Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

і трималася лише на державних дотаціях, нині в низці місцевостей вщент зруйновано. Конкурентні виробництва за повідомленнями українських ЗМІ ще минулого року «евакуйовані» до Росії, попросту – розграбовані.

Заморожування конфлікту за абхазьким чи то осетинським, боснійським чи придністровським сценарієм, про що повсякчас сперечаються російські та міжнародні експерти та середовище соціальних мереж, є практично неможливим унаслідок його виробничої специфіки. Наслідком названих вище конфліктів стала аграризація регіонів, затвердження

натурального господарства як стратегії фізичного виживання. В Донбасі з його найвищим у Європі рівнем урбанізації, чотирма мільйонами індустріального населення, забрудненими, а тепер – ще й замінованими землями, сільським населенням, що становить мізерну частку соціуму (пересічно 10%), сценарій аграризації дорівнюватиме гуманітарній катастрофі небаченого в сучасній Європі рівня. Все це потребує інвестицій як від міжнародних організацій донорів, так і від приватних іноземних та вітчизняних інвесторів, від гарантії держави (рис. 9).

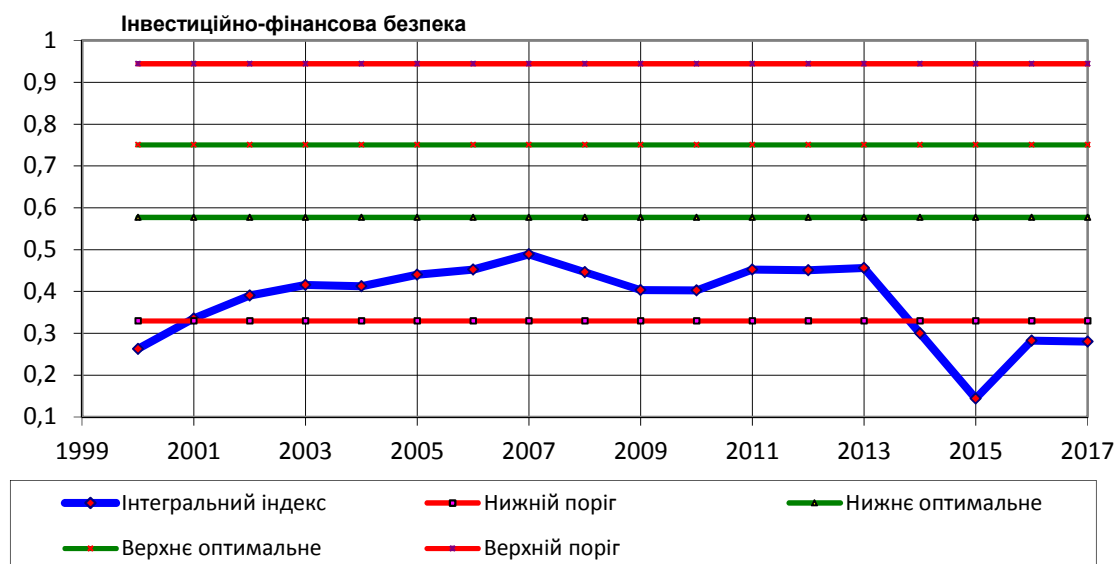

Рис. 9. Динаміка інтегрального показника інвестиційно-фінансової складової Донецької області у 2000-2017 рр. (розраховано Ю.М. Харазішвілі за даними облстату)

«Ми не виграємо війну, доки не готові змінити установки нашої політики, нашої групової громадської діяльності і нашого індивідуального переживання. Наявні установки в'їлися в ментальність, в

плоть і кров нашої громади. Їх можливо змінити лише довгим перевихованням чи великою війною з рефлексією поразок.

1. Ми граємо в чужу гру, а не в свою. 2. Ми захищаємо свою слабку позицію, а не намагаємося її принципово змінити, посилити і агресивно нав'язати іншим. 3. Ми опираємося на героїв та на національний міф, а не на інавторів-мислителів та на світовий чи вселюдський міф. Фронтрна країна завжди існує в світових масштабах, і повсякчас в історії руйнується, якщо не в змозі робити зусилля і досягати цих масштабів. Ми ніколи не зможемо вирішити проблему війни з Росією, якщо не почнемо грати свою гру і руйнувати гру чужу. При цьому своя гра ведеться по своїх правилах, за свої цілі і з своєю позиції. Мінський формат, Нормандський формат, Будапештський формат це чужа гра. "Формат Донецького аеропорту" – це наша гра, хоч і заснована на втратах. Є інші способи своєї гри, невійськові, але вони вимагають інтелектуальних зусиль. Тобто є небагато сценаріїв, які дозволяють створити сильну позицію у протистоянні з набагато сильнішим суперником. Всі такі сценарії пов'язані з різними способами інтелектуальних та організаційних зусиль, за якими стоять інновації та інавації. Виграти війну чисто військовими засобами можливо, але для цього потрібні інаваційні військові технології і сильна воля військового стратега. Ми не захотіли іти цим шляхом, бо традиційно не покладаємося ані на інтелектуалів, ані на воїнів. Ба більше – ми їх боїмося.

Виграти війну на виснаження теж можливо, але для цього потрібні соціальні інавації і сильна воля політичного стратега для їх впровадження. Ми не захотіли іти цим шляхом, бо традиційно покладаємося на торгашів та злодіїв при владі. І при цьому ми їх ненавидимо. Спроба замінити їх на відомих медіа-персон нічого не дасть. Виграти війну за участю міжнародної демократичної спільноти і з мінімальним застосування військової сили для стримування агресії теж можливо, але для цього потрібне авторитарне стратегування, тобто стратегічна шахова гра в умовах обмеженої демократії всередині України. Ми спробуємо показати, як можна виграти війну за участю міжнародної спільноти з поміркованим застосуванням військової сили. Перший крок – зруйнувати чужу гру, запропонувати свою гру і посилити свою позицію. Щоб посилити позицію, необхідно змінити концептуальне бачення ситуації. В поняття своєї гри входить і розбудова уяви про нове спільне майбутнє – тобто відповідь на питання навіщо нам жити далі разом. Яке майбутнє стане плацдармом спільних дій. Не треба відновлювати індустріальний радянський Донбас – треба робити його заново і коло цього об'єднувати інтелект, моль, ресурси.

Донбас тимчасово виводиться з України, поки Україна переінакшується.

Інакше концептуальне бачення ситуації таке. Ми вели декілька війн – традиційну збройну, інформаційну, економічну, дипломатичну. Зараз по всіх цих напрямках намітилася рівновага та замороження, що грає на користь агресору. Але також ми ведемо ще одну війну: Росія екологічно знищує

Донбас, Україна екологічно нищить Крим. Якщо на Крим Росії в екологічному сенсі начхати, для неї він лише військова база, то Україні на Донбас не начхати. Екологічна катастрофа все сильніше загрожує російським територіям біля Донбасу. І вона теж не може її ігнорувати. Вона загрожує і Чорному морю та іншим країнам.

Саме тому Україна має оголосити Донбас міжнародною зоною соціо-гуманітарної та екологічної катастрофи, що її наслідки відчужує світ далеко поза межами Донбасу й України. На цих підставах, Україна виводить Донбас за межі власної юрисдикції і оголошує його зоною екологічної катастрофи з міжнародним управлінням, з метою подолання катастрофи шляхом реалізації міжнародних же програм і проектів, скажімо, років на 10-20 з чітким описом кроків, як туди після проробленої роботи повертається інакша Україна.

Україна на рівні ООН приймає нормативні документи виведення Донбасу під міжнародний суверенітет і повернення його під власний суверенітет. Цей перший крок змінює міжнародний статус Донбасу. Його публічні установки такі – Україна опинилася заручником світового протистояння, що зруйнувало Донбас; тепер світ має допомогти Україні зупинити катастрофу і відбудувати Донбас.

Це дасть можливість Україні підготуватися до інтеграції Донбасу в інакшу Україну. Інакша Україна означає фундаментально змінену Україну, тобто на території України проводиться декілька взаємопов'язаних процесів. Спочатку вибудовується бачення нової України в постглобальному світі. Перший крок далі – приймається інаваційна Конституція і принципово змінюється політична і соціо-культурна модель України.

Другий – процеси функціонування і процеси розвитку розділяються в державному та муніципальних бюджетах. Бюджети розвитку стають ініціаторами масштабних проектів та програм, куди включається бізнес.

Третій – для виконання таких масштабних проектів приймається законодавство про публічно-приватне партнерство і запускається процес програмно-проектної публічно-приватної діяльності, де для бізнесу і публічних структур прописуються норми взаємодії у масштабних проектах.

Четвертий – на рівні Президента створюється дві принципово різні структури управління: «Ситуаційна кімната» та «Стратегічна кімната». Перша структура займається ефективним і повсякчас кризовим менеджментом ситуацій. Друга структура займається безперервним процесом стратегування з застосуванням амбівалентних стратегій та використовуючи петлі Бойда. Ці процеси теж відбуваються протягом 10-20 років. Потім відбудований Донбас повертається в інакшу Україну.

Гра в Будапештський формат через ООН. Гра в Будапештський формат можлива лише тоді, коли Україна повністю поламає гру міжнародної спільноти разом з Росією в Мінський формат та в Нормандський формат. Водночас Будапештський

меморандум, на якому зазвичай пропонують будувати Будапештський формат, дає для України дуже слабку позицію. Але цю позицію можна посилити. Покажемо схематично, як можна посилити позицію України по Будапештському меморандуму. Україна, як одна з країн-засновниць ООН, звертається в ООН за роз'ясненнями щодо статусу Будапештського меморандуму з такими запитаннями.

1. Який статус Будапештського меморандуму, чи можна його розглядати як договір, в якому Україна відмовляється від ядерної зброї, а інші сторони гарантують їй територіальну цілісність? Україна нагадує, що цей статус має бути визначено ООН прямо і недвозначно, бо мова іде про долю цілої країни і будь-які непрямі чи неоднозначні формулювання означатимуть відмову у відповіді на питання.

2. Якщо Будапештський меморандум має статус юридично нікчемного документу, то Україна хотіла би денонсувати цей документ через ООН. В такому разі Україна залишає за собою право відновлення ядерного потенціалу. Нагадаємо, що участь України в Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї, як в українському, так і міжнародному правових полях, є «обумовленою (conditional)» саме Будапештським меморандумом і його чинністю. І за умови визнання його «нікчемним», Україна не є пов'язаною жодними зобов'язаннями щодо ядерної зброї.

3. Якщо Будапештський меморандум має статус договору, то Україна вимагає від членів ООН, підписантів Будапештського меморандуму, дієвого виконання гарантій щодо відновлення суверенітету України над Кримом і Донбасом. В разі, якщо Росія не погоджується на це, вона має бути виключена з ООН, чи, принаймні, втратити статус постійного члена Радбезу ООН, оскільки він і так є доволі «проблематичним» з огляду на неправову природу «спадковості» Росії по відношенню до СРСР.

4. Якщо ООН в особі підписантів Будапештського меморандуму не погоджується з вимогами України, то Україна виходить з ООН.

5. Україна має заявити, що національно-державна модель ООН, в якій протиріччя між сильними країнами вирішуються за рахунок слабких країн, не дієва, не має смислу і безперспективна. Як країна-засновник ООН Україна має на це моральне право. Україна має закликати інші країни до створення нової світової організації, де буде реалізовано недержавну модель членства.

Це дуже серйозна гра з дуже серйозними наслідками не лише для України, але і для світу. Світові не потрібна така недієва ООН, яка хоче вирішувати проблеми західних країн з Росією через руйнування територіальної цілісності України.

Масштаб гри і своя позиція. Можна критикувати, корегувати і покращувати кожну з цих моделей. Але зверніть увагу, що кожна з цих стратегічних моделей має світовий масштаб, пропонується як інаваційна ініціатива України, ламає гру сильних країн разом з Росією, нав'язує гру України, посилює

позицію України і дає можливість хоч якось перемагати.

Перша стратегічна гра-схема-модель переводять ситуацію у простір, де Росія практично мало що може зробити. Друга стратегічна гра-схема-модель робить ціну поразки України неприйнятною для Заходу та Росії. Водночас обидві ці стратегічні гри-схеми-моделі можливі лише за умови наявності центру стратегування в Україні. Ані РНБОУ, ані Інститут Стратегічних Досліджень не є такими центрами. Тобто, щоб грати стратегічно, потрібні стратегічні гравці, а не політики і не дослідники чи аналітики стратегій. Ці стратегічні гравці мають бути включені в систему прийняття державних рішень.

Друга умова це мужність умовного правлячого класу. Україна, як власне і решта світу, вже давно не мають мужніх політиків. Субпасіонарність та субдомінантність світової політики дозволяє такому гопнику як Путін творити все, що забажається.

Третя умова це легітимність мислення в Україні. Допоки мислення під забороною і країною панує інтелектофобія, навіть розроблені перспективні моделі стратегії не можуть бути впроваджені і розвинуті. Будь-яка участь у чужій грі це шлях до програшу у війні. Якщо ми не здатні все це зробити, потрібно готуватися до важкої і трагічної поразки і до розколу України. Це принаймні чесно» [18].

2. Пропонується організувати із залученням коштів іноземних державних та приватних донорів постійно діючу щорічну або щодворічну **Міжнародну конференцію «Катастрофа Донбасу: міжнародна співпраця в локалізації та ліквідації наслідків шляхом модернізації та смарт-спеціалізації»** (один рік на території Донецької області, другий – на території Луганської), метою якої повинно стати утворення **Міжнародного фонду «Перезавантаження Донбасу – 4.0»**, який би передбачав створення відповідних галузевих відділень:

екологічного – з фінансування проектів ліквідації наслідків закриття та затоплення шахт та їх шкідливого впливу на довкілля;

соціального – з фінансування проектів у сфері освіти (загальної, професійної, вищої), сприяння підприємницьким університетам (в тому числі реалізації проекту «Інноваційного ліфта «від школи – до Європи»), розвитку кооперативного руху на селі та в ОТГ, охороні здоров'я, модернізації житлово-комунального господарства, рекреації, інклюзивного розвитку, туризму;

неоіндустріальної модернізації – з фінансування проектів смарт-спеціалізації та «Індустрії 4.0», створення мережі індустріальних парків, організації сучасних високотехнологічних виробництв, шляхом приєднання до високотехнологічних європейських та світових кластерів та ін.;

наукового та інноваційного – з метою розбудови регіональної інноваційної системи шляхом фінансування проектів розбудови інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, наукових парків, технопарків, хабів – транспортних, медичних тощо),

сектору IT-індустрії, НДДКР з пріоритетних середньострокових науково-технічних напрямів розвитку регіонів.

3. Для реалізації цих проектів на законодавчому рівні в регіоні потрібно створити **спеціальний режим інноваційно-інвестиційної діяльності** (по аналогії з досвідом Ірландії та Фінляндії він може бути названий «Інноваційним офшором»), який буде передбачати стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування, митної політики для устаткування та особливий режим валютного курсу для реалізації цих проектів.

4. Оскільки для проведення цієї роботи та її науково-методичного супровіду, потенціалу обласних і місцевих органів управління явно недостатньо пропонується створити з залученням коштів проектів міжнародної технічної допомоги **«Центр стратегування та оргпроекткування «Майбутнє Донбасу»** (головний офіс – у Києві на базі Інституту економіки промисловості НАН України, Донецьке відділення – м. Краматорськ або Слов'янськ, Луганське відділення – м. Северодонецьк) як неприбуткову громадську спілку за участю експертної спільноти (Академія економічних наук України), підприємців регіону, Донецької та Луганської торгово-промислових палат, та Агенцій регіонального та місцевого розвитку. Цей центр у тісній співпраці з Донецьким регіональним центром НАН України та МОН України та ЛОНКР, може стати «мозковим центром» моніторингу та координації місцевих стратегій та програм відновлення та «розумної неоіндустріальної спеціалізації» Донбасу.

5. З метою об'єднання зусиль промисловців, підприємців, науково-освітньої експертної спільноти, представників державного управління та місцевого самоврядування в справі відновлення економічного потенціалу та неоіндустріального відродження Донбасу пропонується заснувати **Громадянську платформу «Індустрія Донбасу – 4.0»**. У якості ініціаторів такого руху могли б виступити Академія економічних наук України, Агенції регіонального розвитку, торгово-промислові палати, а також Краматорська міська рада директорів промислових підприємств, Донецький науковий центр НАН України та МОН України та Донецьке відділення УСПП та інші.

6. **Донецький науковий центр НАН України та МОН України може стати пілотним проектом зі створення регіональної інноваційної системи** у якості своєрідного ядра, навколо якого буде формуватися сучасна регіональна інноваційна інфраструктура. На цій основі може бути започатковане формування мережі **корпорацій відновлювального (випереджаючого) розвитку** від окремих ОТГ до Донецького економічного району (у складі Донецької та Луганської областей). Ці корпорації можуть утворювати відповідні Фонди. Зокрема:

Фонд розвитку виробництва – для фінансування проектів інноваційної інфраструктури індустріальних парків, формування «точок зростання Ін-

дустрії 4.0», кластерів, розвитку фінансової інфраструктури (лізингу).

Фонд інновацій та науково-технічного розвитку – для фінансування проектів бізнес-інкубаторів, наукових парків, технопарків, сектору IT-індустрії, НДДКР з пріоритетних середньострокових науково-технічних напрямів розвитку регіонів.

Фонд соціального розвитку – для фінансування проектів у сфері освіти (загальної, професійної, вищої), сприяння підприємницьким університетам, охороні здоров'я, модернізації житлово-комунального господарства, рекреації, туризму.

7. **Алгоритм «інноваційного ліфта» для поглиблення інтеграції університетської та академічної науки з бізнесом та виходом на європейський науково-освітній простір та ринок:** 1) створення Філії або лабораторії головного по проблемі інституту НАН України при відповідній кафедрі українського університету-партнера; 2) укладання Угоди про співпрацю з європейським (іноземним) університетом-партнером та спільна участь в європейських науково-освітніх грантових програмах для отримання фінансування; 3) забезпечення структурних підрозділів, що займаються дослідженнями у сфері розвитку високих технологій (зокрема, наприклад, нано- та біотехнологій) взаємодоповнюючим обладнанням; 4) забезпечення кадрами, стажування, наукові обміни (студентами, аспірантами, докторантами, науковцями, викладачами); 5) забезпечення додаткового фінансування шляхом залучення коштів європейських, національних та регіональних програм, місцевих бізнес-структур або через систему різноманітних фондів; 6) підготовка пропозицій до вироблення національних та регіональних стратегій «smart-спеціалізації» та диверсифікації традиційних галузей спеціалізації регіонів і міст країн-партнерів; 7) введення на фізичних та біологічних спеціальностях університетів-партнерів спецкурсів «Основи економіки та підприємницької діяльності», «Економіка нанотехнологій», «Економіка біотехнологій»; 8) забезпечення бізнес-інкубування малих підприємств і тиражування нано- і біорозробок на базі місцевих інкубаторів, наукових та технопаркових структур університетів-партнерів, в тому числі з використанням схеми франчайзингу.

8. В межах Мінського процесу слід утворити окрему переговорну групу з визначення, локалізації та розробки системи заходів з ліквідації саме **наслідків екологічної катастрофи довкілля на Донбасі**. Це дозволить шукати шляхи контактів між розділеними територіями, відкриє дорогу російським інвестиціям у відновлення екології довкілля та інфраструктури регіону. Формування міжнародних фондів організацій донорів з фінансування екологічних та інфраструктурних проектів може стати своєрідним сигналом-маркером для приходу в регіон приватних іноземних інвестицій.

Література

1. **Торба В.** Український Нью-Йорк без води. На території Донецької області склалась катастрофічна

ситуація з постачанням питної води для мешканців прифронтових територій. *День*. 2019. 26 черв. С. 2.

2. **По самым** эскалаторы: грунтовые воды в оккупированном Донецке затопили торговый центр, принадлежавший сыну Януковича. URL: https://censor.net.ua/photo_news/3137836/po_samy_e_skalatory_grunto_vye_vody_v_okkupirovannom_donetske_zatopili_torgovy_tsentri_priнадлежавший_synu_Yanukovicha

3. **Гончарова Є.** Водопостачання на Донбасі: гуманітарна катастрофа «за планом»? URL: <https://tyzhden.ua/Society/231490>

4. **Гончарова Є.** Водна блокада на Донбасі: винна не війна. URL: <https://tyzhden.ua/Society/229276>

5. **Гончарова Є.** Донбас. Війна за воду. Тижень. 2019. №6. С.44.

6. **Президент** назвал пріоритетні завдання на Донбасі. URL: <https://tyzhden.ua/News/232217>

7. **Якубова Л.** «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Вид. 2-ге. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2018. 384 с.

8. **Донбас** в етіополітичному вимірі / авт. кол.: В. Котигоренко (керівник), О. Калакура, Л. Ковач, В. Коцур, Н. Кочан, Н. Макаренко, Ю. Ніколаєць, М. Панчух, О. Рафальський. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2014. С. 238-239.

9. **Денис** Казанський. Чорна лихоманка: нелегальний видобуток вугілля на Донбасі. Київ: Темпора, 2015. 342 с.

10. **Тарута С.** Ринат більше не олігарх. А я – банкрут. URL: lb.ua/news/2015/01/05/290927_serгей_tar_uta_rinat_bolshe.html

11. **Яценюк** назвал три причини економічної кризи в Україні // *ЛІГАБізнесІнформ*. URL: http://news.liga.net/ua/news/politics/4386415-yatsenyuk_nazvav_tri_prichini_ekonom_chno_krizi_v_ukra_n.htm

12. **Гройсман В. В.** Першочергові завдання для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб та відновлення Донбасу. URL: <http://www.kmu.gov.ua/document/247598840/Donbas%20UKIL.rew.ppt>

13. **Московчук Э., Дикаленко М.** Боевые раны инфраструктуры. *Бизнес*. 2015. № 11. С. 34.

14. **Наслідки** війни: Чи перетворився Донбас на мертву економічну зону. URL: <http://link.ac/4XgB7>

15. **Відродження** Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики. Київ, 2015. С. 41. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/Стратегія_-_Від_нов_л_ення-Донбасу-16.10.pdf

16. **Казанський Д.** «Звільнення» від шахт. *Тижень*. 2019. №34. С. 12-13.

17. **Вовк В.** Від «ковбойської» економіки до економіки «космічного корабля». *Тижень*. 2019. №34. С. 17-19.

18. **Бєбешко Т., Дацюк С., Нікітін В., Чудновський Ю.** Позитивні сценарії по Донбасу. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5da84682f1477/>

19. **Гончарова Є.** Газ, вода, окупація. *Тижень*. 2019. №45. С. 10-11.

References

1. Torba V. (2019). Ukrainskyi Niu-York bez vody. Na terytorii Donetskoї oblasti sklalas katastrofichna sytuatsiia z postachanniam pytnoi vody dlia meshkantsiv pryfrontovykh terytorii [Ukrainian New York without water. In the territory of Donetsk region there was a catastrophic situation with the supply of drinking water to the inhabitants of the frontline territories]. *Day*, Jun 26, pp. 2 [in Ukrainian].

2. Po samyye eskalatory: gruntovyye vody v okkupirovannom Donetske zatopili torgovyy tsentr, prinaldezhavshiy synu Yanukovicha [By the most escalators: groundwater in occupied Donetsk flooded a shopping

center that belonged to the son of Yanukovich]. *censor.net.ua*. Retrieved from https://censor.net.ua/photo_news/3137836/po_samy_e_skalatory_gruntovyye_vody_v_okkupirovannom_donetske_zatopili_torgovy_tsentri_priнадлежавший_synu_Yanukovicha [in Russian].

3. Honcharova Ye. Vodopostachannia na Donbasi: humanitarna katastrofa «za planom»? [Water Supply in the Donbass: A Humanitarian Catastrophe?]. *tyzhden.ua*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/Society/231490> [in Ukrainian].

4. Honcharova Ye. Vodna blokada na Donbasi: vynna ne viina [Water blockade in Donbass: not guilty of war]. *tyzhden.ua*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/Society/229276> [in Ukrainian].

5. Honcharova Ye. (2019). Donbas. Viina za vodu [Donbass. Water war]. *Tyzhden – Week*, 6, pp. 44 [in Ukrainian].

6. Prezydent nazvav priorytetni zavdannia na Donbasi [The President named priorities in the Donbass]. *tyzhden.ua*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/News/232217> [in Ukrainian].

7. Yakubova L. (2018). Russkyi myr» v Ukraini: na kraiu prirvy [Russian World »in Ukraine: at the edge of the abyss]. Publisher 2nd. Kyiv, CLIO Publishing House LLC [in Ukrainian].

8. Kotyhorenko V., Kalakura O., Kovach L., Kotsur V., Kochan N., Makarenko N., Nikolaiets Yu., Panchukh M., Rafalskyi O. (2014). Donbas v etyopolitychnomu vymiri [Donbass in Ethiopia Dimension]. Kyiv, IPIEND them. I.F. Kuras [in Ukrainian].

9. Denys Kazanskyi. (2015). Chorna lykhomanka: nelegalnyi vydobutok vuhillia na Donbasi [Black fever: illegal coal mining in the Donbass]. Kyiv, Tempora [in Ukrainian].

10. Taruta S. Rynat bilshe ne oliharkh. A ya – bankrot [Rinat is no longer an oligarch. And I'm bankrupt]. Retrieved from lb.ua/news/2015/01/05/290927_serгей_tar_uta_rinat_bolshe.html [in Ukrainian].

11. Yatsenyuk nazvav try prychny ekonomichnoi kryzy v Ukraini [Yatsenyuk named three causes of economic crisis in Ukraine]. *LIGABusinessInform*. Retrieved from http://news.liga.net/ua/news/politics/4386415-yatsenyuk_nazvav_tri_prichini_ekonom_chno_krizi_v_ukra_n.htm [in Ukrainian].

12. Hroisman V. V. Pershocherhovi zavdannia dlia vyryshennia problem vnutrishno peremishchenykh osib ta vidnovlennia Donbasu [Primary tasks for solving problems of internally displaced persons and restoration of Donbass]. *kmu.gov.ua*. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/document/247598840/Donbas%20UKIL.rew.ppt> [in Ukrainian].

13. Moskovchuk E., Dikalenko M. (2015). Boyevyye rany infrastruktury [Battle infrastructure wounds]. *Business*, 11, pp. 34 [in Russian].

14. Naslidky viiny: Chy peretvoryvsia Donbas na mertvu ekonomichnu zonu [The aftermath of the war: Has the Donbass turned into a dead economic zone]. Retrieved from <http://link.ac/4XgB7> [in Ukrainian].

15. Vidrozhennia Donbasu: otsinka sotsialno-ekonomichnykh vtrat i priorytetni napriamy derzhavnoi polityky [Donbass Revival: Assessment of Socio-Economic Losses and Priority Policies]. (2015). Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/>

10/Стратегія-Відновлення-Донбасу-16.10.pdf [in Ukrainian].

16. Kazanskyi D. (2019). «Zvylnennia» vid shakht ["Liberation" from the mines]. *Tyzhden – Week*, 34, pp. 12-13 [in Ukrainian].

17. Vovk V. Vid «kovboiskoi» ekonomiky do ekonomiky «kosmichnoho korablia» [From the "cowboy" economy to the economy of the "spaceship"]. *Tyzhden – Week*, 34, pp. 17-19 [in Ukrainian].

18. Bebeshko T., Datsiuk S., Nikitin V., Chudnovskyi Yu. Pozytyvni stsenarii po Donbasu [Positive scenarios for Donbass]. *blogs.pravda.com.ua*. Retrieved from <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5da84682f1477/> [in Ukrainian].

19. Honcharova Ye. (2019). Haz, voda, okupatsiia [Gas, water, occupation]. *Tyzhden – Week*, 45, pp. 10-11 [in Ukrainian].

Іванов С. В., Ляшенко В. І., Харазішвілі Ю. М., Кучеров А. В., Коритько Т. Ю. Локалізація та ліквідація наслідків катастрофи довкілля на Донбасі

У статті обґрунтовано, що стан Донбасу слід визначити як катастрофу. Встановлено, що військові дії призвели до пошкодження цілісності економічного комплексу, розірвано внутрішні ринки сировини та збуту, втрачено людський капітал. Результати дослідження екологічної складової показали, що склалася катастрофічна ситуація з водопостачанням регіону. Погіршення екологічного стану регіону викликано також відсутністю системи моніторингу екологічних ризиків та державної стратегії в зменшенні залежності енергетики від вугілля та вуглецевого палива загалом. Запропоновано для подолання наслідків катастрофи довкілля на Донбасі створити: 1) Міжнародний фонд «Перезавантаження Донбасу – 4.0», який би передбачав створення відповідних галузевих відділень: екологічного, соціального, неоіндустріальної модернізації; наукового та інноваційного; 2) спеціальний режим інноваційно-інвестиційної діяльності, який буде передбачати стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування, митної політики для устаткування та особливий режим валютного курсу для реалізації проектів; 3) центр стратегування та оргпроекткування «Майбутнє Донбасу»; 4) громадянську платформу «Індустрія Донбасу – 4.0».

Ключові слова: катастрофа, регіон, водопостачання, довкілля, екологічні ризики, екологічний моніторинг, екосистема.

Іванов С. В., Ляшенко В. І., Харазішвілі Ю. М., Кучеров А. В., Коритько Т. Ю. Локализация и ликвидация последствий катастрофы окружающей среды на Донбассе

В статье обосновано, что состояние Донбасса следует определить, как катастрофа. Установлено, что военные действия привели к повреждению целостности

экономического комплекса, разрушению внутренних рынков сырья и сбыта, потери человеческого капитала. Результаты исследования экологической составляющей показали, что сложилась катастрофическая ситуация с водоснабжением региона. Ухудшение экологического состояния региона вызвано также отсутствием системы мониторинга экологических рисков и государственной стратегии по уменьшению зависимости энергетики от угля и углеродного топлива в целом. Предложено для преодоления последствий катастрофы окружающей среды на Донбассе создать: 1) Международный фонд «Перезагрузка Донбасса – 4.0», который бы предусматривал создание соответствующих отраслевых отделений: экологического, социального, неоиндустриальной модернизации; научного и инновационного; 2) специальный режим инновационно-инвестиционной деятельности, будет предусматривать стимулирующие условия в сфере налогообложения, кредитования, таможенной политики для оборудования и особый режим валютного курса для реализации проектов; 3) центр по разработке стратегий и оргпроектирования «Будущее Донбасса»; 4) гражданскую платформу «Индустрия Донбасса - 4.0».

Ключевые слова: катастрофа, регион, водоснабжение, окружающая среда, экологические риски, экологический мониторинг, экосистема.

Ivanov S., Lyashenko V., Kharazishvili Yu., Kucherov A., Korytko T. Localization and elimination of the consequences of the environmental catastrophe in the Donbass

The article substantiates that the condition of the Donbass should be defined as a catastrophe. It has been established that the military actions have led to damage to the integrity of the economic complex, destruction of the domestic markets of raw materials and marketing, loss of human capital. The results of the study of the ecological component showed that there was a catastrophic situation with water supply in the region. The deterioration of the ecological status of the region is also caused by the lack of a monitoring system for environmental risks and a state strategy to reduce energy dependence on coal and carbon fuels as a whole. It is proposed to overcome the consequences of the environmental catastrophe in the Donbass: (1) International fund "Restart of the Donbass – 4.0", which would provide for the establishment of relevant branch offices: environmental, social, neo-industrial modernization; scientific and innovative; (2) the special regime of innovation-investment activity will provide stimulating conditions in the field of taxation, crediting, customs policy for equipment and a special regime of exchange rate for the implementation of projects; (3) Center for Strategic and Organizational Development «Future of Donbass»; (4) Civic platform «Industry of Donbass – 4.0».

Keywords: catastrophe, region, water supply, environment, environmental risks, environmental monitoring, ecosystem.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2019

Прийнято до друку 10.09.2019